

เอกสารประกอบการบรรยาย

โครงการเครือข่ายพิทักษ์วัตถุทางวัฒนธรรม ประจำปี 2564

“วัด ธรรมจักร เสมา งาม”

ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน

จังหวัดนครราชสีมา

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย
สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

คำนำ

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย ในฐานะหน่วยงานหลักที่มีภารกิจและหน้าที่ในการดูแลรักษา อนุรักษ์สืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นผู้ดูแลมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุด ดังนั้นการเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ตลอดจนการดูแลรักษา การอนุรักษ์และการบริหารจัดการทางวัฒนธรรมที่ถูกต้อง จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืนด้วยการดำเนินงานของชุมชนเอง

เอกสารการประกอบการบรรยายในโครงการเครือข่ายพิทักษ์วัตถุทางวัฒนธรรม ประจำปี 2564 ณ วัดธรรมจักรเสมาราม ตำบลเสมา อำเภอสว่างเนิน จังหวัดนครราชสีมา จึงเป็นอีกแนวทางที่ช่วยให้การเผยแพร่ความรู้ให้แก่ชุมชนและท้องถิ่น เป็นไปอย่างสมบูรณ์และเป็นรูปธรรมมากขึ้น

คณะผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เอกสารการประกอบการบรรยายในโครงการเครือข่ายพิทักษ์วัตถุทางวัฒนธรรม ประจำปี 2564 นี้ จะเป็นประโยชน์ในด้านการดูแลรักษาและสืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นไม่มากนักน้อย หากมีข้อผิดพลาดประการใด คณะผู้จัดทำขออภัยมา ณ ที่นี้

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

เนื้อหา	หน้า
คำนำ.....	ก
สารบัญ.....	ข
กรมศิลปากรกับการกิจเพื่ออนาคตเมืองโบราณเสมา.....	1
พัฒนาการประวัติศาสตร์โบราณคดีพื้นที่อำเภอสว่างเนิน	17
โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุสำคัญ ที่พบในพื้นที่เมืองเสมา	27
การอนุรักษ์และดูแลรักษาโบราณสถาน.....	47
งานโบราณคดีและการอนุรักษ์พระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม	79
ความสำคัญของการจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ	90
คู่มือการจัดทำ	122
ทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ.....	122
การอนุรักษ์และดูแลรักษาโบราณวัตถุและวัตถุทางวัฒนธรรม	135
ภาคผนวกรายชื่อโบราณสถานในอำเภอสว่างเนิน.....	144

กรมศิลปากรกับการกิจเพื่ออนาคตเมืองโบราณเสมา¹

ความเป็นมาของกรมศิลปากร

ในช่วงก่อนพ.ศ. 2454 โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม การละคร ดนตรี ฟ้อนรำ งานช่างประณีตศิลป์ การห่อสมุด จดหมายเหตุและพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมของไทย มิได้มีหน่วยงาน กรม กระทรวงต่าง ๆ ที่ดูแลรับผิดชอบโดยเฉพาะ จนกระทั่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญ "มรดกศิลปวัฒนธรรม" อันเป็นรากเหง้าของชีวิตและบ้านเมือง จึงทรงมีพระราชดำริให้โอนกิจการของช่างมหาดเล็ก จากกระทรวงวังและกรมพิพิธภัณฑสถาน จากกระทรวงธรรมการ มาจัดตั้งเป็น "กรมศิลปากร" เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ.2454 ต่อมาในปี พ.ศ.2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนงานพิพิธภัณฑสถานไปอยู่ในความควบคุมดูแลของ กรมการหอพระสมุดฯ และได้โปรดเกล้าฯ ให้ยุบกรมศิลปากรไปรวมเข้ากับราชบัณฑิตยสภา เรียกว่า "ศิลปากรสถาน"

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2476 ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นมาใหม่อีกครั้ง โดยสังกัดกระทรวงธรรมการ หลังจากนั้นได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงส่วนราชการภายใน และย้ายสังกัดเพื่อความเหมาะสมหลายครั้ง จนกระทั่งเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2545 จึงได้ได้โอนมาสังกัดกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ตามนโยบายปฏิรูประบบราชการของรัฐบาล

ปัจจุบันกรมศิลปากรมีการปรับปรุงส่วนราชการใหม่ ตามกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2560 เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2560 โดยมีส่วนราชการทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ที่ดำเนินงานด้านมรดกศิลปวัฒนธรรม

หน่วยงานในส่วนกลาง ได้แก่ สำนักบริหารกลาง สำนักการสังคีต กองโบราณคดี กองโบราณคดีใต้น้ำ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ สำนักห่อสมุดแห่งชาติ สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ สำนักสถาปัตยกรรม สำนักช่างสิบหมู่ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศมรดกศิลปวัฒนธรรม ซึ่งหน่วยงานดังกล่าวมีหน้าที่คอยดูแลและบริหารจัดการมรดกศิลปวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ให้ธำรงรักษาคุณค่าและเอกลักษณ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป

หน่วยงานส่วนภูมิภาค ได้แก่ สำนักศิลปากรที่ 1 – 12 มีหน้าที่เช่นเดียวกับหน่วยงานส่วนกลาง คือมีอำนาจหน้าที่และภารกิจหลักที่ในการธำรงรักษา เผยแพร่ และสืบทอดเอกลักษณ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติแขนงต่างๆ ในพื้นที่รับผิดชอบ

¹ โดยนายทศพร ศรีสมาน ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

วิสัยทัศน์และการกิจ

กรมศิลปากรเป็นสถาบันหลักในการสร้างทุนทางปัญญาแก่คนไทยในด้านการอนุรักษ์และสร้างสรรค์มรดกศิลปวัฒนธรรม โดยมีภารกิจหลักคือ การคุ้มครอง ป้องกัน อนุรักษ์บำรุงรักษา ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์เผยแพร่ ศึกษา ค้นคว้า วิจัย พัฒนา สืบทอดศิลปะและทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านนาฏดุริยางคศิลป์ ด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน ภาษา เอกสาร และหนังสือ และด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม เพื่อธำรงคุณค่าและเอกลักษณ์ของความเป็นชาติอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมไทยและความมั่นคงของชาติ

อำนาจหน้าที่ของกรมศิลปากร

(1) ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งการพิมพ์ รวมทั้งกฎหมายและระเบียบอื่นที่เกี่ยวข้อง

(2) ดำเนินการบำรุงรักษา อนุรักษ์ ฟื้นฟูส่งเสริม สร้างสรรค์ ให้การศึกษา อบรม เพื่อสร้างความเชี่ยวชาญ เผยแพร่ศิลปวิทยาการและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติในด้านพิพิธภัณฑสถาน โบราณคดี โบราณสถาน ภาษาไทย วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ นาฏศิลป์ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม

(3) ดำเนินการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และเป็นศูนย์ข้อมูลเพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ด้านการพิพิธภัณฑสถาน โบราณคดี โบราณสถาน ภาษาไทย วรรณคดีประวัติศาสตร์ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ นาฏศิลป์ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม

(4) กำกับดูแลการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ

(5) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรม หรือตามที่รัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย (ตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2554)

นโยบายและทิศทางการบริหารงานของกรมศิลปากร

นโยบาย

กรมศิลปากรได้กำหนดนโยบายเพื่อเป็นกรอบทิศทางการบริหารราชการ ดังนี้

(1) เติบโตและรักษาไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยสนองงานเกี่ยวกับพระราชดำริ และการดำเนินงานเพื่อเฉลิมพระเกียรติต่างๆ

(2) พัฒนาภาพลักษณ์กรมศิลปากร

(3) อนุรักษ์และสร้างสรรค์มรดกศิลปวัฒนธรรม

(4) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

(5) พัฒนาระบบข้อมูลองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและถ่ายทอด เผยแพร่สู่ประชาชน

ทิศทางการบริหารงาน

เพื่อให้การบริหารงานของกรมศิลปากรสามารถบรรลุวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้ กรมศิลปากรจึงได้มีทิศทางในการพัฒนาองค์กรดังนี้

(1) พัฒนาระบบคุณภาพมาตรฐานงานมรดกศิลปวัฒนธรรม

(2) พัฒนาบุคลากรให้มีความเป็นเลิศ

(3) พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการ เพื่อการใช้งาน และเพื่อการบริการประชาชน

สำนักศิลปากรที่ 1-12

สำนักศิลปากรที่ 1-12 จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2560 เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2560 มีความรับผิดชอบและบทบาทหน้าที่ภารกิจตามอำนาจหน้าที่ของกรมศิลปากรในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมดังนี้

1. ดำเนินงานที่อยู่ในหน้าที่ของกรมในเขตพื้นที่รับผิดชอบ ในการธำรงรักษาคุณค่าและเอกลักษณ์ มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติด้านโบราณคดี โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภาษา วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี เอกสารหนังสือ จดหมายเหตุ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม

2. กำกับ ดูแล ให้คำปรึกษา และสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานในเขตพื้นที่รับผิดชอบ ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งกฎหมายและระเบียบอื่นที่เกี่ยวข้อง

3. ปฏิบัติงานทางวิชาการด้านมรดกทางศิลปวัฒนธรรมทุกสาขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบ พัฒนา สร้างสรรค์ ถ่ายทอด และเผยแพร่องค์ความรู้ ที่ได้จากมรดกทางศิลปวัฒนธรรมรวมทั้งเป็นศูนย์ข้อมูลด้านมรดกทาง ศิลปวัฒนธรรมสาขาต่างๆ

4 ส่งเสริมและประสานการดำเนินงานทางวิชาการของหน่วยงานในเขตพื้นที่รับผิดชอบ

5. สร้างความรู้ ความร่วมมือ ให้คำแนะนำ ประสานกับจังหวัด หน่วยงานราชการอื่นๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน ประชาชนในการดำเนินงาน มรดกทางศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งขยายเครือข่าย การอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมในเขตพื้นที่รับผิดชอบ

6. บริหารจัดการโบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถาน หอสมุด มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งกฎหมาย และระเบียบอื่นที่เกี่ยวข้อง

7. เป็นหน่วยงานรับผิดชอบการพิมพ์หนังสือพิมพ์ ตามกฎหมายว่าด้วยการพิมพ์ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ

8. ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

พื้นที่รับผิดชอบของสำนักศิลปากรที่ 1-12

สำนักศิลปากรที่ 1 ราชบุรี

สำนักศิลปากรที่ 1 ราชบุรี ตั้งอยู่ในจังหวัดราชบุรี มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 6 จังหวัด ได้แก่ สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ราชบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์

สำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี

สำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี ตั้งอยู่ในจังหวัดสุพรรณบุรี มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี นครปฐม นนทบุรี และปทุมธานี

สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา

สำนักศิลปากรที่ 3 พระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 5 จังหวัด ได้แก่ พระนครศรีอยุธยา นครนายก สระบุรี อ่างทอง และสิงห์บุรี

สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี

สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี ตั้งอยู่ในจังหวัดลพบุรี มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 5 จังหวัด คือ ลพบุรี ชัยนาท นครสวรรค์ เพชรบูรณ์ และอุทัยธานี

สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี

สำนักศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี ตั้งอยู่ในจังหวัดปราจีนบุรี มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 7 จังหวัด คือ จังหวัดปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด

สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย

สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย ตั้งอยู่ในจังหวัดสุโขทัย มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 6 จังหวัด คือ สุโขทัย พิษณุโลก ตาก อุตรดิตถ์ พิจิตร และกำแพงเพชร

สำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่

สำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่ ตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 8 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน แม่ฮ่องสอน น่าน พะเยา แพร่ และลำปาง

สำนักศิลปากรที่ 8 ขอนแก่น

สำนักศิลปากรที่ 8 ขอนแก่น ตั้งอยู่ในจังหวัดขอนแก่น มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 7 จังหวัด คือ ขอนแก่น อุดรธานี หนองคาย สกลนคร เลย บึงกาฬ และหนองบัวลำภู

สำนักศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานี

สำนักศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานี ตั้งอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 7 จังหวัด คือ อุบลราชธานี กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด นครพนม มุกดาหาร ยโสธร

สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ตั้งอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 6 จังหวัด คือ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ มหาสารคาม และศรีสะเกษ

สำนักศิลปากรที่ 11 สงขลา

สำนักศิลปากรที่ 11 สงขลา ตั้งอยู่ในจังหวัดสงขลา มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 6 จังหวัด คือ จังหวัดสงขลา พัทลุง สตูล ตรัง ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

สำนักศิลปากรที่ 12 นครศรีธรรมราช

สำนักศิลปากรที่ 12 นครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 7 จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา ภูเก็ต และกระบี่

สำนักศิลปากรที่ 8 ขอนแก่น

สำนักศิลปากรที่ 8 ขอนแก่น ตั้งอยู่ในจังหวัดขอนแก่น มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 7 จังหวัด คือ ขอนแก่น อุตรดิตถ์ หนองคาย สกลนคร เลย บึงกาฬ และหนองบัวลำภู

สำนักศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานี

สำนักศิลปากรที่ 9 อุบลราชธานี ตั้งอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 7 จังหวัด คือ อุบลราชธานี กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด นครพนม มุกดาหาร ยโสธร

สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ตั้งอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 6 จังหวัด คือ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ มหาสารคาม และศรีสะเกษ

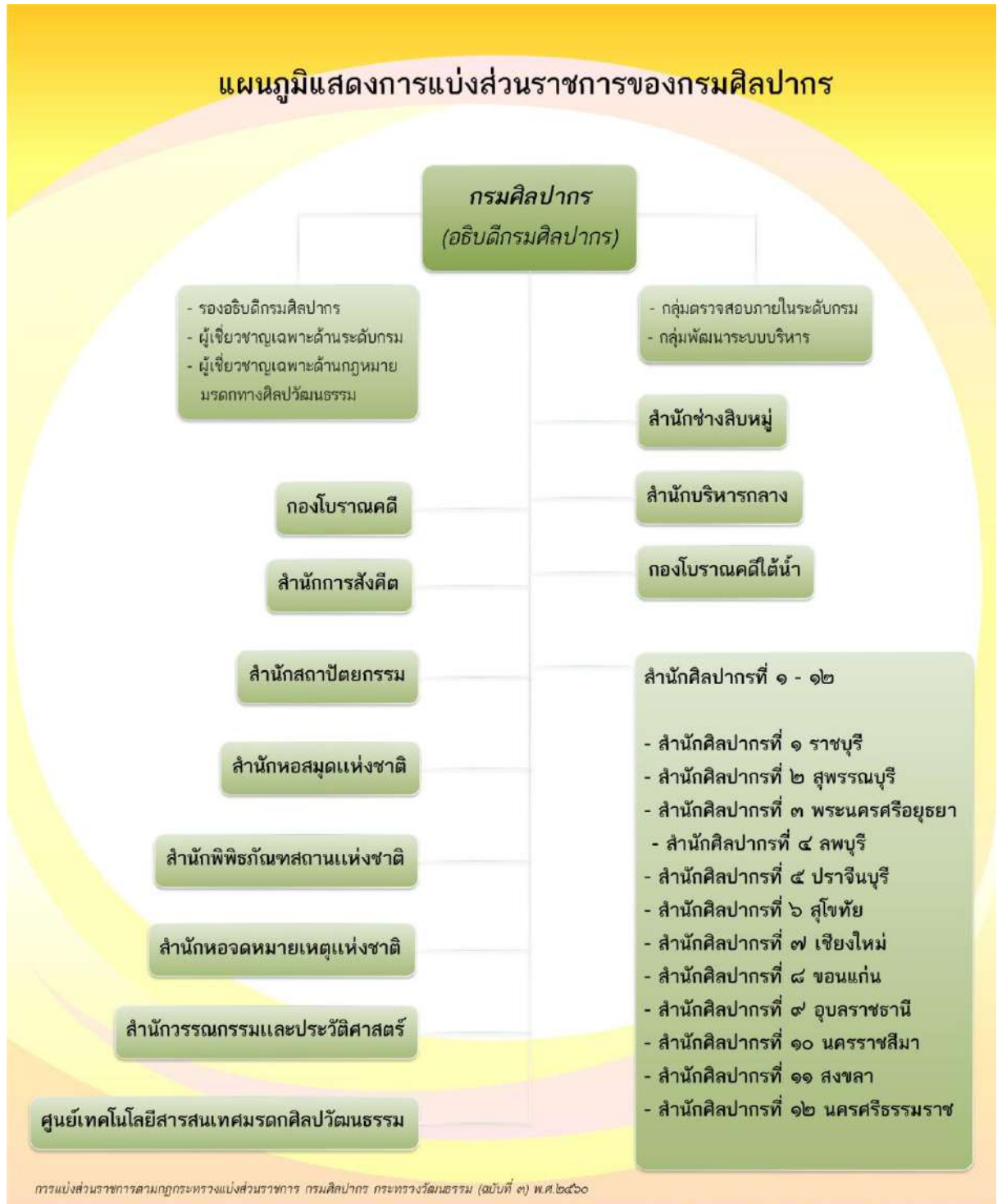
สำนักศิลปากรที่ 11 สงขลา

สำนักศิลปากรที่ 11 สงขลา ตั้งอยู่ในจังหวัดสงขลา มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 6 จังหวัด คือ จังหวัดสงขลา พัทลุง สตูล ตรัง ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

สำนักศิลปากรที่ 12 นครศรีธรรมราช

สำนักศิลปากรที่ 12 นครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช มีเขตพื้นที่รับผิดชอบ 7 จังหวัด คือ นครศรีธรรมราช ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา ภูเก็ต และกระบี่

แผนภูมิแสดงการแบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากร

การแบ่งส่วนราชการตามกฎหมายว่าด้วยการแบ่งส่วนราชการ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๖๐

สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ตั้งอยู่ในบริเวณท่านางสระผม ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่รับผิดชอบ 6 จังหวัด คือ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ มหาสารคาม และศรีสะเกษ มีหน่วยงานในการกำกับดูแลประกอบด้วย ฝ่ายบริหารงานทั่วไป กลุ่มโบราณคดี กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ พิมาย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรุณวงศ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ และหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ

ร.9 นครราชสีมา โดยในปีงบประมาณ 2563 ที่ผ่านมาสักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา มีผลการดำเนินงานในการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมด้านต่างๆ ที่สำคัญดังนี้

- การอนุรักษ์ พื้นฟู บูรณะ โบราณสถาน
- การขุดค้นศึกษาทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์
- การบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
- การบริหารจัดการอุทยานประวัติศาสตร์
- ด้านเอกสาร หนังสือ (หอสมุดแห่งชาติ)

การอนุรักษ์ พื้นฟู บูรณะ โบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถานให้คงอยู่สืบไป ถือได้ว่าเป็นภารกิจหลักที่สำคัญของสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการบูรณะพัฒนาโบราณสถานต่างๆ ในเขตความรับผิดชอบให้มีสภาพสมบูรณ์และพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ นอกจากนี้การอนุรักษ์โบราณสถานแล้ว ภารกิจด้านการศึกษาและเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน การอนุรักษ์ ดูแลรักษา ก็ยังคงเป็นหน้าที่สำคัญของสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

ปัจจุบันสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ได้ผลิตและเผยแพร่องค์ความรู้ต่างๆ มากมายเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้ตระหนักและเห็นคุณค่าความสำคัญของโบราณสถาน ก่อให้เกิดความรัก ห่วง แห่น และภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ โดยได้ดำเนินงานด้านอนุรักษ์โบราณสถาน และศึกษาด้านวิชาการ ซึ่งปัจจุบันได้ดำเนินงานอยู่หลายโครงการ เช่น

- การสำรวจศิลปกรรมประเภทแกะสลักหินทรายบนทับหลัง โบราณสถานประเภทอาโรคยาศาล
- การดำเนินงานสำรวจ ศึกษา วิเคราะห์ โครงสร้างและองค์ประกอบโบราณสถานประเภทหินหลังการขุดแต่งทางโบราณสถาน โบราณสถานปราสาทกังแอน ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
- การดำเนินงานทดลองประกอบหินชิ้นส่วนและเขียนแบบหินที่ทดลองประกอบ โบราณสถานปรangk บ้านปรangk ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา
- โครงการบูรณะปราสาทโคกปราสาท(โคกจั่ว) ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

- โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วัดป่าเรไร ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
- โครงการศึกษาและจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานพระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม

ภาพการดำเนินงานอนุรักษ์ และบูรณะโบราณสถานของสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

การศึกษาทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์

งานด้านโบราณคดี เป็นการปฏิบัติงานเชิงวิชาการเพื่อศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ในอดีต รวมทั้งนำความรู้ที่ได้จากการศึกษามาต่อยอดในด้านงานอนุรักษ์ งานบูรณะ และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและเผยแพร่ความรู้เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้ภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ

ปัจจุบันสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ได้ดำเนินงานศึกษาและเผยแพร่องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี ประเภทย่อยความลงในสื่อออนไลน์ หรือวารสารวิชาการเรื่องต่างๆ อาทิ

- การตรวจสอบแหล่งโบราณคดี/โบราณสถาน/โบราณวัตถุในพื้นที่ต่างๆ
- โครงการความสัมพันธ์ของใบเสมากับการตั้งชุมชนและพื้นที่ใช้งานทางวัฒนธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์
- โครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีโนนบ้านนางแดดเหนือ ตำบลวังชมภู อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ
- โครงการขุดแต่งปราสาทบ้านปราสาท (ปราสาทกังแอน) ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
- โครงการขุดแต่งปราสาทบ้านปรังค์ ตำบลนกออก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา
- โครงการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานปรังค์กู ตำบลโนนสำราญ อำเภอแก้งสนามนาง จังหวัดนครราชสีมา
- การสำรวจแหล่งโบราณคดีภาพสลักผาจันทร์แดง ตำบลบักดอง อำเภออำเภอนาหวาย จังหวัดศรีสะเกษ
- การสำรวจแหล่งโบราณคดีภาพเขียนสี บริเวณเพิงหินใกล้ลำน้ำตกวะภูแก้ว ตำบลมะเกลือใหม่ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ภาพการทำงานด้านโบราณคดีของสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

การบริหารจัดการอุทยานประวัติศาสตร์

อุทยานประวัติศาสตร์ที่สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมากำกับดูแล ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย และอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง โดยทั้งสองอุทยานฯ เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของประเทศ มีภารกิจที่สำคัญในเชิงบริการวิชาการ เพื่อการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน อีกทั้งเพื่อก่อให้เกิดความรักและหวงแหนในมรดกศิลปวัฒนธรรมชาติ ปัจจุบันอุทยานประวัติศาสตร์ทั้งแห่งได้มีการปรับปรุงพื้นที่ ศูนย์บริการข้อมูล และสภาพภูมิทัศน์อย่างสม่ำเสมอ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการดำเนินงานของอุทยานฯ รวมทั้งศึกษาต่อยอดงานวิชาการเพื่ออธิบายเรื่องราวขอ 'ผู้คนที่สร้างและเกี่ยวข้องกับโบราณสถาน และจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมและดึงดูดนักท่องเที่ยวจากการดำเนินงานในปีในพ.ศ.2562 - 2563 ที่ผ่านมา คณะกรรมการมรดกโลกมีมติรับรองกลุ่มเทวสถานปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำและปราสาทปลายบัดให้ขึ้นบัญชีรายชื่อเบื้องต้น (Tentative list) เพื่อนำขึ้นทะเบียนมรดกโลกต่อไป

ภาพการทำงานด้านอุทยานประวัติศาสตร์ของสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

ด้านโบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในสังกัดอยู่ด้วยกัน 3 แห่ง ได้แก่

1. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์ รับผิดชอบพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา
2. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย รับผิดชอบพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ ชัยภูมิ และ มหาสารคาม
3. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ รับผิดชอบพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีภารกิจหลักในการเก็บรวบรวม ตรวจสอบ ดูแลรักษา โบราณวัตถุหรือวัตถุทางวัฒนธรรม เพื่อศึกษาสิ่งที่มีมนุษย์ในอดีตหลงเหลือไว้ แล้วจึงนำความรู้ที่ศึกษานั้นมาจัดนิทรรศการหรือเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรมและ ศิลปกรรม อีกทั้งยังมีหน้าที่ด้านอนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสานและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมอันดีของชาติ เพื่อกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจในคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีการดำเนินงานต่างๆ เช่น

- การตรวจสอบและรับมอบโบราณวัตถุ
- การจัดกิจกรรมอบรมเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโบราณวัตถุ
- การจัดนิทรรศการพิเศษเพื่อเผยแพร่ความรู้ที่นอกเหนือจากองค์ความรู้ที่ได้จากนิทรรศการถาวร
- การปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพงานทะเบียนโบราณวัตถุ
- การให้บริการข้อมูลวิชาการ
- โครงการสำรวจขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในครอบครองของวัดและเอกชน

โครงการศึกษาและจัดทำบัญชีโบราณวัตถุในพื้นที่ อำเภอคอนสวรรค์ อำเภอเมือง และอำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ

ภาพการทำงานด้านพิพิธภัณฑ์ ของสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

ด้านเอกสาร หนังสือ (หอสมุดแห่งชาติ)

หอสมุดแห่งชาติ ในสังกัดสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.9 นครราชสีมา มีภารกิจด้านการให้บริการทรัพยากรสารสนเทศประเภทต่าง ๆ รวมทั้งปลูกฝังนิสัยรักการอ่านรณรงค์ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชน ในจังหวัดนครราชสีมา เห็นความสำคัญของการอ่าน การเขียน การเรียนรู้ ตลอดจนนำประโยชน์จากการอ่าน มาพัฒนาตนเอง สังคม และประเทศชาติ นอกจากนี้หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.9 นครราชสีมา ยังดำเนินงานอนุรักษ์และจัดเก็บเอกสารโบราณต่างๆ และเป็นหอสมุดแห่งชาติเพียงแห่งเดียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สามารถถ่ายทอดภาษาโบราณได้ สำหรับการดำเนินงานต่างๆ ของหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.9 นครราชสีมา มีทั้งงานด้านการให้บริการและงานด้านเอกสารโบราณ เช่น

- โครงการส่งเสริมการอ่าน
- นิทรรศการหมุนเวียน และมีการบรรยายให้ความรู้
- การผลิตสื่อวีดิทัศน์และองค์ความรู้ต่างๆ เพื่อเผยแพร่ผ่านช่องทางออนไลน์
- จัดทำหนังสือหายากในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์เพื่อสงวนรักษาและให้บริการผ่านการสืบค้นผ่านเครือข่ายสารสนเทศ
- การทำสำเนาจารึกร่วมกับบุคลากรจากหน่วยงานส่วนกลาง
- โครงการเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์เบื้องต้นและเพิ่มพูนบัญชีเอกสารโบราณในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

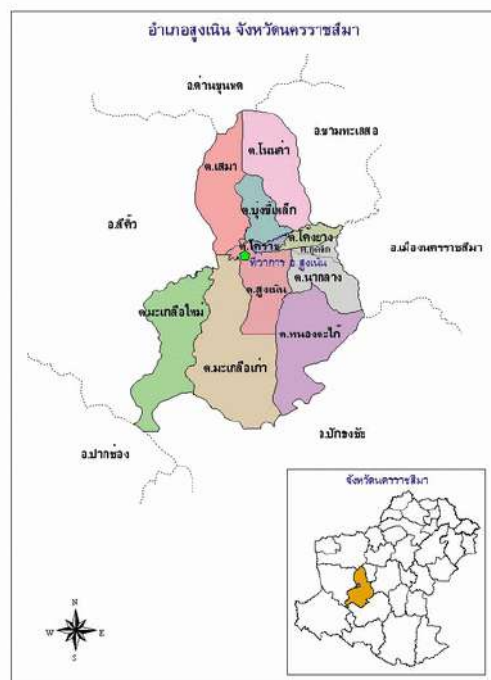
ภาพการทำงานด้านหอสมุดแห่งชาติ ของสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

พัฒนาการประวัติศาสตร์โบราณคดีพื้นที่อำเภอสูงเนิน¹

ที่มาของคำว่า "สูงเนิน" เป็นคำเรียกตามลักษณะภูมิประเทศ ซึ่งเป็นที่ราบสูงและเป็นเนิน เดิมเรียกว่า "บ้านสองเนิน" เพราะมีเนินดินอยู่สองฟากบึงแห้ว (บึงใหญ่ซึ่งมีน้ำตลอดปี) ต่อมาภายหลังจึงเพี้ยนมาเป็น "สูงเนิน" เดิมขึ้นอยู่กับอำเภอสนธิ์เหียะ (อำเภอโนนไทยในปัจจุบัน) ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 มีการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพ - นครราชสีมา และ ทางรถไฟตัดผ่านเข้าสูงเนิน อันเป็นชุมชนใหญ่ ทำให้การคมนาคมระหว่างบ้านสูงเนินกับตัวจังหวัดนครราชสีมา สะดวกสบายกว่าการติดต่อกับอำเภอสนธิ์เหียะ(โนนไทย) อีกทั้งประชาชนมาอยู่อาศัยในหมู่บ้านสูงเนินมากขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2444 จึงยกฐานะเป็นอำเภอสูงเนิน โดยแยกต่างหากจากอำเภอสนธิ์เหียะ(โนนไทย) และใช้ชื่อหมู่บ้านเป็นชื่อ "อำเภอสูงเนิน"

อำเภอสูงเนิน มีเมืองโบราณสำคัญอยู่ 2 เมือง คือ เมืองเสมา และเมืองโคราชะปุระหรือเมืองโคราช ต่อมาจึงได้ยุบเมืองทั้งสอง ไปเป็นเมืองนครราชสีมา อำเภอสูงเนิน ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2442 (ร.ศ.118)

แผนที่อำเภอสูงเนิน

¹ เรียบเรียงโดย นายกิตติพงษ์ สนั่นเล็ก ผู้อำนวยการกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

พ.ศ.2490 ตั้งตำบลมะเกลือใหม่ แยกออกจากตำบลมะเกลือ ตั้งตำบลมะเกลือเก่า แยกออกจากตำบลมะเกลือ ตั้งตำบลบุงชีเหล็ก แยกออกจากตำบลโคราช ตั้งตำบลโค้งยาง แยกออกจากตำบลกุดจิก ตั้งตำบลโนนค่า แยกออกจากตำบลโป่งแดง พ.ศ.2502 แยกพื้นที่ตำบลขามทะเลสอ และตำบลโป่งแดง อำเภอสูงเนิน ไปตั้งเป็น กิ่งอำเภอขามทะเลสอ ขึ้นกับอำเภอสูงเนิน พ.ศ.2514 ตั้งตำบลหนองตะไก้ แยกออกจากตำบลนากลาง ปัจจุบันอำเภอสูงเนินแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 11 ตำบล 127 หมู่บ้าน

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาในแถบอำเภอโนนสูง สีคิ้ว และอำเภอสูงเนิน ปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 4,000 - 3,000 ปีมาแล้ว เนื่องจากเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีหลักฐานแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยหินใหม่ต่อเนื่องมาจนสมัยเหล็ก จากการสำรวจทางโบราณคดีพบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่อำเภอสูงเนิน เช่น แหล่งโบราณคดีโนนกม่วง แหล่งโบราณคดีโนนขี้มอด ตำบลกุดจิก แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองเก่า ตำบลโคราช แหล่งโบราณคดีบ้านหินตั้ง ตำบลเสมา

จากการขุดค้นบริเวณเนินดินใกล้โบราณสถานหมายเลข 1 พบการตั้งถิ่นฐานในระยะแรกของชุมชนแห่งนี้ เกิดขึ้นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ต่อเนื่องกับสมัยทวารวดี ซึ่งเป็นสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น มีอายุราว 1,500 ปีมาแล้วจากการขุดค้น พบเศษภาชนะดินเผาแบบพินัยดำ เป็นภาชนะสีน้ำตาลเข้มเป็นลายเส้นยาว ภาชนะแบบนี้ปรากฏขึ้นในสมัยเหล็กมีอายุราว 2,500 - 1,500 ปีมาแล้ว โดยพบร่วมกับภาชนะแบบหม้อมีสัน กุณฐี ซึ่งเป็นภาชนะที่นิยมทำขึ้นในสมัยทวารวดี

ชุมชนในระยะนี้ มีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม นำเอาแร่เหล็กมาเป็นวัตถุดิบในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ มีประเพณีในการฝังศพ และอุทิศสิ่งของให้กับผู้ตาย มีเครื่องมือเหล็ก แผ่นดินเผา ลูกปัดแก้ว แหวนสัมฤทธิ์ ฝังร่วมด้วย การอุทิศสิ่งของให้กับผู้ตายนี้คงเป็นความเชื่อว่า ผู้ตายยังมีความต้องการใช้สิ่งของเหล่านี้อยู่ โบราณวัตถุที่พบร่วมกับโครงกระดูกมนุษย์ในหลุมขุดค้น ได้แก่ เครื่องมือเหล็ก ลูกปัดแก้ว แหวนสัมฤทธิ์ แผ่นกระดูก

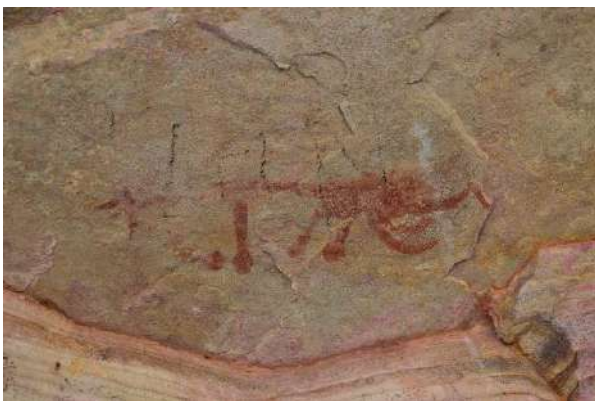
จากการขุดค้นในพื้นที่เมืองเสมาในปี พ.ศ. 2544 จำนวน 11 หลุมทั้งในเมืองและนอกเมืองเสมา พบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ กระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งเมือง

จึงสันนิษฐานได้ว่าบริเวณที่เป็นเมืองเสมาน่าจะเป็นชุมชนใหญ่มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว
แนวคูน้ำที่ปรากฏนี้อาจจะขุดมาตั้งแต่ช่วงเวลานี้แล้ว

ภาพหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นเมืองเสมา

นอกจากนี้ ยังพบแหล่งภาพเขียนสีตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของแหล่งโบราณคดี
ภาพเขียนสีเขาจันทร์งาม ระยะทางประมาณ 13 กิโลเมตร บริเวณเพิงริมลำห้วยภูวะแก้ว เพิงหินผิว
ค่อนข้างเรียบ ไกล่น้ำตกภูวะแก้ว ตำบลมะเกลือใหม่ ที่บ้านเขียนด้วยสีแดง 2 จุด เป็นแบบภาพที่บ
วาดเป็นรูปคนกางแขนกางขาคล้ายการเต้น และภาพสัตว์ที่น่าจะเป็นภาพช้าง ภาพแมงป่องและภาพ
เรขาคณิตอื่นๆ

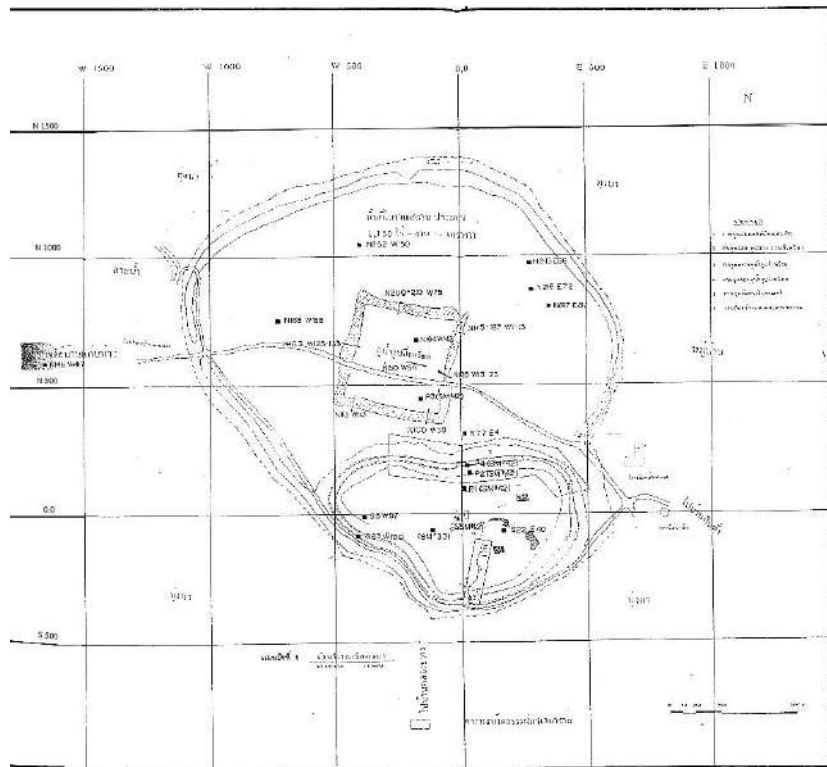
แหล่งภาพเขียนสีบริเวณเพิงริมลำห้วยภูวแก้ว ตำบลมะเกลือใหม่ อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัด
นครราชสีมา

เมื่อประมาณ พุทธศตวรรษที่ 11 ในบริเวณต้นแม่น้ำมูลตอนบนเป็นชุมทางเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับชุมชนอื่นๆในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปสู่ภาคกลาง(ด่านขุนทด-ชัยบาดาล) จากการค้าขายแลกเปลี่ยนได้มีการนำวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาสู่พื้นที่ลุ่มน้ำมูลตอนบน เกิดการแลกเปลี่ยนรูปแบบวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ากับวัฒนธรรมเดิม เรียกว่าวัฒนธรรมแบบนี้ว่า วัฒนธรรมทวารวดี ชุมชนโบราณสมัยทวารวดี ในภาคอีสานได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดีที่แพร่หลายมาจากภาคกลางของประเทศไทย ที่ชัดเจน ได้แก่ การนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างสิ่งต่าง ๆ เนื่องในศาสนาขึ้น เช่น โบสถ์ เจดีย์ พระพุทธรูป พระพิมพ์ ธรรมจักร เป็นต้น

ทวารวดีเป็นรูปแบบวัฒนธรรมที่นักวิชาการเชื่อว่าได้รับอิทธิพลทางศาสนาจากอินเดีย โดยน่าจะมาจากนักบวชและพ่อค้าที่เดินทางจากอินเดียเข้ามาค้าขายในแถบชายฝั่งทะเลและที่ราบภาคกลางของประเทศไทยและแพร่กระจายเข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีศาสนาพุทธแบบเถรวาทเป็นศาสนาหลักในรูปแบบวัฒนธรรมแบบนี้ เมื่อเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เข้ามาผสมผสานกับความเชื่อเดิมในการปักหินขนาดใหญ่เป็นเครื่องหมายแสดงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ กลายมาเป็นการปักหินเป็นใบเสมาขนาดใหญ่ล้อมรอบพื้นที่สำหรับทำพิธีกรรมในพุทธศาสนา หรืออาคารทางศาสนา เช่นโบสถ์ เจดีย์ บางแห่งก็สลักเป็นภาพพุทธประวัติหรือชาดก

ในพื้นที่อำเภอสว่างแดนดินพบแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานที่มีอายุอยู่ในช่วงนี้หลายแห่ง โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลเสมาริมเมืองโบราณเสมา โดยพบจำนวนแหล่งโบราณคดีประมาณ 22 แหล่ง ทั้งอาคารโบราณสถาน แหล่งใบเสมา และชุมชน กระจายกันอยู่ทั่วไป มีโดยเมืองเสมาเป็น

เมืองโบราณขนาดใหญ่มากในช่วงเวลานี้ ซึ่งเมืองแห่งนี้ได้มีการพบมานานแล้วตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2444 โดยนาย Etienne Aymonier นักสำรวจชาวฝรั่งเศส เดินทางมาสำรวจแหล่งโบราณคดีในภาคอีสาน กรมศิลปากร ดำเนินการสำรวจเมืองเสมาและโบราณสถานใกล้เคียงในปี พ.ศ.2502 พบว่า เป็นเมือง มีแผนผังรูปไข่ ขนาด 1,400 X 2,000 เมตร มีคูเมืองและกำแพงทั้ง 4 ด้าน ภายในเมืองพบ โบราณสถานหลายแห่ง เป็นเมืองโบราณที่จะอธิบายลักษณะและพัฒนาการของวัฒนธรรมทวารวดี ในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลตอนต้นได้เป็นอย่างดี

แผนผังเมืองโบราณเสมา

จากการศึกษาทางโบราณคดีในพื้นที่แห่งนี้พบว่า มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 13 - 16 หรือราว 1,300 - 1,100 ปีมาแล้ว ในระยะนี้ชุมชนมีระบบการปกครองที่ซับซ้อนขึ้น ผู้นำมีสถานะที่แตกต่างจากผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง จัดขอบเขตของชุมชน โดยการขุดคูน้ำสร้างคันดินขึ้นล้อมรอบชุมชนเมืองเสมามีแผนผังรูปวงรี ประกอบด้วยพื้นที่ 2 บริเวณที่เรียกว่า เมืองชั้นนอก และเมืองชั้นใน เมืองชั้นในมีเนื้อที่ประมาณ 360 ไร่ ส่วนเมืองชั้นนอกมีเนื้อที่ประมาณ 1,150 ไร่ ล้อมรอบด้วยคูน้ำ 2 ชั้นและคันดิน 1 ชั้น คูน้ำในปัจจุบันมีความกว้างประมาณ 20 เมตร คันดินกว้างประมาณ 5 เมตร สูงประมาณ 5 เมตร ภายในเมืองชั้นใน ปรากฏโบราณสถานในศาสนาพุทธ จำนวน 5 หลัง ได้แก่

โบราณสถานหมายเลข 2 - 6 ส่วนเมืองชั้นนอก มีจำนวน 3 หลัง ได้แก่ โบราณสถานหมายเลข 7 - 9 นอกจากนี้ บริเวณนอกเมืองทางด้านทิศใต้ ภายในวัดธรรมจักรเสมามีโบราณสถานพระนอน ศิลปะทวารวดีที่สำคัญมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย มีโบราณสถานวัดแก่นท้าวห่างจากเมืองเสมามาทางทิศตะวันตกประมาณ 300 เมตร ทางด้านทิศตะวันออกภายนอกเมืองในเขตบ้านหินตั้ง มีโบสถ์สมัยทวารวดี ซึ่งเป็นวัตถุที่ใช้กำหนดเขตในการทำพิธีกรรมของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาด้วย โดยพบหลักหินปักล้อมรอบจำนวน 9 แห่ง โดยมีลักษณะขึ้นรูปเป็นแท่งหินขนาดใหญ่

ภาพโบราณสถานพระนอนในอดีต

ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 วัฒนธรรมทวารวดีก็ยังคงมีอยู่ต่อมาในพื้นที่นี้ แต่มีวัฒนธรรมแบบเขมรโบราณเริ่มเข้ามามีอิทธิพลมากขึ้น มีหลักฐานการปรากฏเป็นรัฐอิสระที่อยู่นอกกัมพูเทศ มีนามตามที่ปรากฏในจารึกว่าศรีจนาศะ โดยมีปรากฏนามในจารึกสองหลัก หลักแรกพบที่บ่ออีกาในพื้นที่เมืองเสมา บ่ออีกา อันน่าจะได้แก่ สระน้ำ บริเวณโบราณสถานในเมืองชั้นในจารึกหลักนี้ ด้านที่ 1 กล่าวถึงพระราชแห่งศรีจนาศะทรงถวายปศุสัตว์ ทาสชายหญิง แก่พระภิกษุ ด้านที่ 2 กล่าวสรรเสริญพระคิเวและ อังศเทพ ผู้ได้รับดินแดนที่ถูกละทิ้งไป “นอกกัมพูเทศ” อังศเทพได้สร้างคิวงค์ทองขึ้นในปี พุทธศักราช พ.ศ. 1411

อีกหลักหนึ่งคือจารึกศรีจนาศะ พบที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จารึกเริ่มต้นด้วยการกล่าวสรรเสริญพระศิวะและนางปารพตี ซึ่งรวมกับพระศิวะภายใต้รูปอรรณาริ ต่อจากนั้นจึงกล่าวรายพระนามของพระราชแห่งอาณาจักรจนาศปุระ พระราชาองค์แรกนามว่า ภาภัตต์ พระราชาองค์หนึ่งนามว่า สุนทรวรมัน มีโอรส 2 องค์ องค์พี่มีนามว่า นรปติสิงหรวมัน เสด็จขึ้นครองราชย์ องค์น้องนามว่า มงคลวรมัน ได้โปรดให้จารึกหลักนี้ขึ้น เพื่อฉลองการสร้างพระรูปพระชนนีเป็นพระเทวี คือ ขายาของพระศิวะ เมื่อพุทธศักราช 1480

จากข้อความในจารึกดังกล่าว สันนิษฐานว่า ในบริเวณพื้นที่เมืองเสมานี้อาจจะจะเป็นเมืองศรีจนาศะที่กล่าวไว้ในจารึก โดยในระยะแรกคงเป็นชุมชนที่นับถือพุทธศาสนาในวัฒนธรรมทวารวดี ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 15 เมื่ออิทธิพลวัฒนธรรมเขมรแพร่เข้ามา จึงหันมานับถือศาสนาฮินดูไศวนิกาย (นับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุด) โดยมีกษัตริย์ปกครองกันต่อเนื่องมาอย่างน้อย 5 พระองค์ จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 15

ภาพสำเนาจารึกศรีจนาศะ

ต่อมาจารึกที่พบในบริเวณเมืองเสมา แสดงให้เห็นถึงการเข้ามามีบทบาทของขุนนางเขมร และการแผ่อำนาจของพระเจ้าศรีอริยวงศาคตมุนีที่ 2 และพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 แห่งอาณาจักรเขมร ต่อมาดินแดนบริเวณเมืองในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 จากโบราณสถานในวัฒนธรรมเขมร ที่สร้างขึ้นทั้งในและนอกเมืองเสมาและบริเวณใกล้เคียง เช่นปราสาทเมืองแขก ปราสาทโนนกู่ ปราสาทบ้านโนนตะโก ปราสาทหินสระเพลง ปรากฏบ้านบุใหญ่สันนิษฐานว่าในช่วงเวลานี้น่าจะย้ายศูนย์กลางมาอยู่ที่บริเวณตำบลโคราชในปัจจุบัน

ภาพโบราณสถานหมายเลข 1 เมืองเสมา

ภาพปราสาทเมืองแขก

ภาพปราสาทโนนกู่

ในพุทธศตวรรษที่ 18 ยังคงปรากฏอิทธิพลของกษัตริย์เขมรครอบคลุมดินแดนบริเวณเมือง
เสมา ในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พุทธศักราช 1724 - 1763) พระองค์โปรดให้สร้างที่พักคน
เดินทางจำนวน 121 แห่งตามเส้นทางไปยังเมืองต่าง ๆ และโรงพยาบาล(อโรคยศาล) จำนวน 102
แห่งขึ้น เพื่อรักษาผู้เจ็บป่วยภายในดินแดนที่อยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระองค์ ทางด้านทิศ
ตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองเสมาปรากฏ ปราสาทเมืองเก่า ซึ่งเป็นศาสนสถานประจำโรงพยาบาลที่
พระองค์โปรดให้สร้างขึ้น

ภาพปราสาทเมืองเก่า

ชุมชนบริเวณเมืองเสมาคงมีการอยู่อาศัยมาจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 19 จากหลักฐานของ
เครื่องถ้วยจีน หลังจากนั้น ชุมชนแห่งนี้คงถูกทิ้งร้างไปไม่ปรากฏหลักฐานการอยู่อาศัยในระยะต่อมา
เมื่อรัฐอยุธยาพยายามเข้ามามีอำนาจในเขตลุ่มน้ำมูลตอนบนแทนที่อาณาจักรเขมรที่กำลังเสื่อม
อำนาจลง และตั้งเมืองนครราชสีมาขึ้นเป็นศูนย์กลางอำนาจของอยุธยาในพื้นที่ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ ดังที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง โดยตั้งอยู่ที่เมืองโคราชเก่าในพื้นที่ตำบล
โคราช อำเภอสูงเนิน ก่อนย้ายไปตั้งที่ที่ตั้งปัจจุบันในราวรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

แผนที่จากบันทึกชาวต่างชาติ สมัยอยุธยา

ในช่วงรัตนโกสินทร์ ชุมชนในเขตอำเภอสุงเนิน มีลักษณะเป็นชุมชนหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อมีทางรถไฟตัดผ่านบริเวณบ้านสองเนิน จึงทำให้ศูนย์กลางความเจริญได้ขยับลงมาจากบริเวณเก่า จึงได้ได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442

กลุ่มคนที่อยู่อาศัยในอำเภอสุงเนิน ปัจจุบันประกอบด้วยคน 3 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มคนไทย (ไทยโคราช) ซึ่งเป็นคนพื้นถิ่นดั้งเดิม กลุ่มคนลาวหรือไทยอีสาน คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อพยพจากอาณาจักรล้านช้างเข้าสู่ภาคอีสาน ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กลุ่มคนไทยยวน คนกลุ่มนี้เดิมมีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และถูกทหารหลวงมาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี ใน ปีพุทธศักราช 2347 ต่อมาเจ้าเมืองสระบุรี มีความประสงค์จะตั้งกองเลี้ยงโคขึ้นในท้องที่ที่เป็นศูนย์กลางของเมืองนครจันทิก (ได้แก่บริเวณหมู่ 2 และ 4 ตำบลสีคิ้วในปัจจุบัน) จึงแบ่งชาวยวนจากอำเภอเสาไห้มาเป็นผู้ดำเนินการ เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ชาวยวนที่เดินทางมา จึงพากันตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ต่อมาจึงมีการขยายขยายอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอสุงเนินด้วย

โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุสำคัญ ที่พบในพื้นที่เมืองเสมา¹

พื้นที่อำเภอสองเนิน จังหวัดนครราชสีมา เป็นพื้นที่ที่อุดมไปด้วยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันหลากหลาย ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ ผู้คนในพื้นที่ได้ตั้งรกรากเป็นเมืองขนาดใหญ่ ชื่อว่า เมืองเสมา ซึ่งเป็นเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดีที่มีอายุเก่าแก่กว่า 1,300 ปี ภายในเมืองยังพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของอารยธรรมทั้งศาสนา ภาษา และวิถีชีวิตต่างๆ นอกจากเมืองโบราณเสมาแล้ว ในพื้นที่อำเภอสองเนิน ยังมีปราสาทในวัฒนธรรมเขมรอีกหลายแห่ง หลายสมัยด้วยกัน เช่น ปราสาทเมืองแขก ปราสาทเมืองเก่า และปราสาทโนนกู่

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีของกรมศิลปากรในพื้นที่อำเภอสองเนินซึ่งหลากหลายไปด้วยมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ ส่งผลให้พบโบราณวัตถุอันทรงคุณค่าที่สะท้อนถึงเรื่องราวและวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่เคยอยู่ในพื้นที่อำเภอสองเนินในด้านต่างๆ

ทั้งนี้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย ได้รวบรวมโบราณวัตถุชิ้นสำคัญและเกี่ยวข้องกับอำเภอสองเนิน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรจำนวน 50 รายการ ตามรายการดังต่อไปนี้

¹ โดยนางเบญจวรรณ พลประเสริฐ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	ศิลปะ/อายุสมัย	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
1	39/1/2507	ทับหลังสลักภาพพระ อินทร์ทรงช้างเอราวัณ	หินทราย	ก.70.5 ย.205 น.33	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15	ขุดแต่งได้ที่ปราสาทหินเมืองแขก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
2	39/2/2507	ทับหลังสลักภาพหน้า กาลคายท่อนพวงมาลัย	หินทราย	ก.69 ย.153 น.31	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 16	ขุดแต่งได้ที่ปราสาทหินเมืองแขก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
3	39/3/2507	ทับหลังสลักภาพนาราว ดาร ตอน วามนาวดาร	หินทราย	ก.66 ย.198 น.32	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15	ขุดแต่งได้ที่ปราสาทหินเมืองแขก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
4	39/4/2507	ทับหลังสลักภาพมเหสี สุมรรตินี (นางทูลคา)	หินทราย	ก.70 ย.194 น.31	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15	ขุดแต่งได้ที่ปราสาทหินเมืองแขก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
5	39/10/2507	ชิ้นส่วนของหน้าบันรูป อุมาเทศวร	หินทราย	ก.43 ย.74 น.55	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15	ขุดแต่งปราสาทเมืองแขก อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
6	39/11/2507	ส่วนประกอบหน้าบัน	หินทราย	ก.49 ย.66 น.37	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15	ขุดแต่งปราสาทเมืองแขก อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
7	39/11/2507	ส่วนประกอบหน้าบัน	หินทราย	ก.80 ย.89 ส.65	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15	ขุดแต่งปราสาทเมืองแขก อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
8	39/36/2507	คิวลิงค์	หินทราย	ส.97 ศก.27	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15- 17	พบที่อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
9	39/38/2507	ฐานรูปเคารพ	หินทราย	ก.52.5 ส.52.5 ศก.70	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15- 17	พบที่อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
10	39/51/2507	ฐานรูปเคารพ		ส.24 ก.26.5 ย.159	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 16	พบที่อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
11	39/72/2507	ปราสาทจำลอง	หินทราย	ก.37 ย.42.5 ส.82	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15- 16	พบที่อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
12	39/76/2507	ลายกลีบบัวประดับสัน หลังคา	หินทราย	ก.27 ย.70.5 ส.13 น.6.5	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15- 16	พบที่อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
13	39/89/2507	จารึกบ่ออีกา	หินทราย สีแดง	ก.65 น.27 ส.144	เขมรในประเทศ ไทย พ.ศ. 1411	พบที่บ้านบ่ออีกา ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

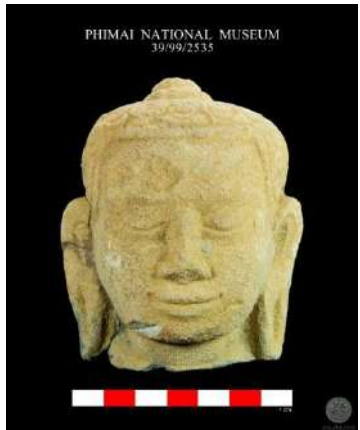
โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
14	39/37/2509	จารึกสูงเนิน (นม.3)	หินทราย	ส.21 ก.26	พุทธศตวรรษที่ 16	พบอยู่ในที่เก็บเอกสารเก่าแก่ของ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
15	39/133/2511	ทับหลังสลักภาพหน้า กาลคายพวงอุบะ	หินทราย	ก.68 ย.129 น.48	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 16	พบที่ปราสาทโนนกู่ อำเภอสูง เนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
16	39/134/2511	ทับหลังสลักภาพหน้า กาลคายพวงอุบะ	หินทราย	ก.55 ย.132 น.28	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 16	พบที่ปราสาทโนนกู่ อำเภอสูง เนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
17	39/135/2511	ทับหลัง	หินทราย	ก.50 ย.113 น.25	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 16	พบที่ปราสาทโนนกู่ อำเภอสูง เนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
18	39/136/2511	บรรพแถลง สลักรูปพระ อินทร์ทรงช้างเอราวัณ	หินทราย	ก.68 ส.62 ก.44	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15	พบที่ปราสาทโนนกู่ อำเภอสูง เนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
19	39/3/2533	ทับหลังสลักภาพเทวดา ประทับนั่งในซุ้มหน้า กาล	หินทราย	ก.64 ย.163 น.30	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15	พบขณะขุดแต่งบริเวณทางเข้า ด้านมณฑปทิศเหนือของปราสาท ประธานปราสาทเมืองแขก อำเภอ สูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา นำมามอบให้พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2533	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
20	39/4/2533	โกนันทบัลลังก์สลักภาพ พระกฤษณะฆ่าพระยา กง	หินทราย	ย.236 ส.70 น.43	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 15	พบขณะขุดแต่งบริเวณโคปุระ ทางเข้ากำแพงโบราณสถานชั้นใน ด้านทิศเหนือปราสาทประธาน ปราสาทเมืองแขก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา นำมามอบ ให้พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2533	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
21	39/99/2535	เศียรพระพุทธรูป	หินทราย	ส.9	พื้นถิ่น พุทธศตวรรษที่ 19-22	ได้จากการขุดแต่งบูรณะปราสาทเมืองเก่า อำเภอสูงเนินจังหวัดนครราชสีมา หน่วยศิลปากรที่ 6 นำส่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2535	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย	
22	39/100/2535	ชิ้นส่วนศิวลึงค์	หินทราย	ศก.4 ย.14	พื้นถิ่น พุทธศตวรรษที่ 19-22	ได้จากการบูรณะปราสาทเมืองแขก อำเภอสูงเนินจังหวัดนครราชสีมา หน่วยศิลปากรที่ 6 นำส่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
23	39/8/2536	พระพิมพ์	ดินเผา	ก.15 ส.12.5	ทวารวดี	หน่วยศิลปากรที่ 6 และข้าราชการ อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา รับมอบจากพระครู อโศกวุฒิกกร เจ้าอาวาสวัดแก่น ท้าว เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2518 เคลื่อนย้ายมาจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย รังสิต เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2536	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
24	39/14/2536	พระพุทธรูปประทับยืน (นม.57)	หินทราย	ก.46 ส.116	ทวารวดี	หน่วยศิลปากรที่ 6 และข้าราชการ อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา รับมอบจากพระครู อโศกวุฒิกกร เจ้าอาวาสวัดแก่น ท้าว เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2518 เคลื่อนย้ายมาจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย รังสิต เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2536	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

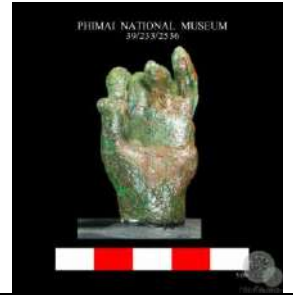
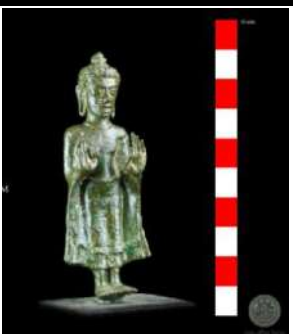
โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
25	39/17/2536	แผ่นหินสลักภาพ พระพุทธรูปยืนปาง แสดงธรรม	หินทราย	ก.33 ส.55 น.13.5	ทวารวดี	หน่วยศิลปากรที่ 6 และข้าราชการ อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา รับมอบจากพระครู อโศกวุฒิกกร เจ้าอาวาสวัดแก่น ท้าว เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2518 เคลื่อนย้ายมาจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิ รวงศ์ เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2536	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
26	39/18/2536	แผ่นหินสลักภาพ พระพุทธรูป	หินทราย	ก.42 ส.47	ทวารวดี	หน่วยศิลปากรที่ 6 และข้าราชการ อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา รับมอบจากพระครู อโศกวุฒิกกร เจ้าอาวาสวัดแก่น ท้าว เมื่อวันที่ ก.พ. 2518 เคลื่อนย้ายมาจากพิพิธภัณฑ สถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์ เมื่อ วันที่ 22 มกราคม 2536	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
27	39/44/2536	ขวานหินขัด	หินเชิร์ต	ก.5.5	ก่อน ประวัติศาสตร์	ได้จากเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เคลื่อนย้าย มาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์ เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2536	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
28	39/45/2536	กระปุกเคลือบสีเขียว	ดินเผา	ส.6.5	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 16- 18	ได้จากเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เคลื่อนย้าย มาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์ เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2536	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
29	39/46/2536	จารึกเยธมา (น.ม.67)	หิน	ก.73 ส.110	ทวารวดี	ได้จากเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เคลื่อนย้าย มาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์ เมื่อวันที่ 22 มกราคม 2536	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

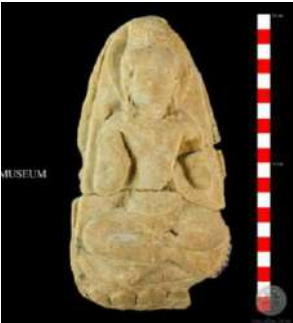
โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย/ศิลปะ	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
30	39/233/2536	พระหัตถ์พระพุทธรูป วิตรรกมูทรา	โลหะผสม ของ ทองแดง	ก.2.5 ส.5.2	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งที่บริเวณพระ นอน เมืองเสมา อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
31	39/235/2536	ลูกประคำ	โลหะผสม	ศก.1.5	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งที่บริเวณพระ นอน เมืองเสมา อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
32	39/236/2536	พระพุทธรูปปางวิตรรก มูทรา	โลหะผสม ของ ทองแดง	ส.8	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งที่บริเวณพระ นอน เมืองเสมา อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
33	39/238/2536	พระโพธิสัตว์	โลหะผสม ของ ทองแดง	ส.9	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งที่บริเวณพระ นอน เมืองเสมา อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
34	39/241/2536	ยอดสถูป	โลหะผสม ของ ทองแดง	ส.7.5	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งที่บริเวณพระ นอน เมืองเสมา อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
35	39/243/2536	แผ่นเงินคุนภาพ พระพุทธรูป	เงิน	ก.3.3 ย.10.3	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งบริเวณพระนอน เมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
36	39/246/2536	พระพิมพ์รูปพระ โพธิสัตว์	หินทราย	ก.10 ย.18.5	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งบริเวณพระนอน เมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
37	39/247/2536	แม่พิมพ์พระพิมพ์	ดินเผา	ก.7.5 ย.9	เขมรในประเทศ ไทย พุทธ ศตวรรษที่ 18	ได้จากการขุดแต่งบริเวณพระนอน เมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
38	39/21/2538	โกลกนทับหลัง	หินทราย	ก.42 ย.167	เขมรในประเทศ ไทย ราวพุทธ ศตวรรษที่ 15- 16	ได้จากปราสาทเมืองแขก อำเภอ สูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา หน่วย ศิลปากรที่ 6 มอบให้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2538	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
39	39/210/2542	จารึกเมืองเสมา (นม.64)	หินทราย	ส.180 น.24 ก. 50	เขมรในประเทศ ไทย พ.ศ.1470	ฐานกำแพงแก้วด้านทิศใต้ (ด้านหน้า) ของโบราณสถาน หมายเลข 1 เมืองเสมา อำเภอสูง เนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
40	39/12/2544	ชิ้นส่วนรูปสัตว์ (กวาง หมอบ)	หินทราย	ย.45 ส.24	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งโบราณสถาน หมายเลข 1 บ่ออีกา เมือง เสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

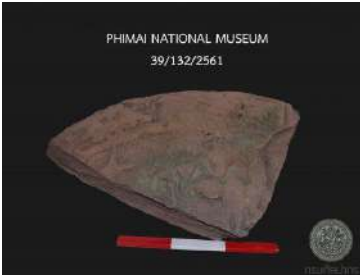
โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
41	39/10/2544 39/11/2544	ชิ้นส่วนธรรมจักร	หินทราย	ก.28 ส.39 ก.49 ส.31	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งโบราณสถาน หมายเลข 2 เจริญเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
42	39/13/2544 39/14/2544	ฐานบัว	หินทราย	ศก.54 ส.24 ศก.47 ส.34	ทวารวดี	ได้จากการขุดแต่งโบราณสถาน หมายเลข 1 บ่ออีกา เมือง เสนา อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	
43	39/27/2544	ชิ้นส่วนคิ้วลึงค์	หินทราย	ศก.19 ส.18.5	เขมรในประเทศไทย	ได้จากการขุดแต่งโบราณสถาน หมายเลข 1 เมืองเสนา อำเภอสูง เนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พิมาย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
44	39/132/2561	ชิ้นส่วนธรรมจักร	หินทราย สีแดง	ก.24 ย.20 น.11	ทวารวดี	นางสาวท แพตสูงเนิน พนักงานดูแลโบราณสถานวัดพระนอนธรรมจักรเสมาราม พบในขณะที่กำลังทำความสะอาดพบบริเวณพื้นที่ด้านนอกองค์พระนอน วัดธรรมจักรเสมาราม อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย	
45	39/259/2563	ชิ้นส่วนปลายกรอบซุ้มหน้าบัน	หินทราย	ก.35 ส.43 น.9	เขมรในประเทศ ไทย	ได้จากการขุดแต่งโบราณสถานเมืองเสมา ปีงบประมาณ 2542 สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา ส่งมอบพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2563	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย	
46	09/3/2544	จารึกปราสาทเมืองแขก 1	หินทราย	ก.38 ย.132 น.38	เขมรในประเทศ ไทย พ.ศ.1517	ได้มาจากปราสาทเมืองแขก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2535	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิทยาลัย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
47	09/2/2544	จารึกปราสาทเมืองแขก 2	หินทราย	ก.37 ย.115 น.37.	เขมรในประเทศ ไทย พ.ศ.1517	ได้มาจากปราสาทเมืองแขก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2535	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ มหาวิทยาลัย	
48	09/1/2544	จารึกปราสาทเมืองแขก 3	หินทราย	ก.38 ย.142 น.42	เขมรในประเทศ ไทย พ.ศ.1517	ได้มาจากปราสาทเมืองแขก อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2535	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ มหาวิทยาลัย	

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในพื้นที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ลำดับที่	เลขทะเบียน	โบราณวัตถุ	วัสดุ	ขนาด (ซม.)	อายุสมัย	ประวัติที่มา	สถานที่จัดเก็บ/จัดแสดง	ภาพถ่าย
49	09/175/2550	จารึกปราสาทเมืองเก่า	หินทราย	ก.25 ย.32 ส.36	พุทธศตวรรษที่ 18	ได้จากการขุดแต่งปราสาทเมือง เก่า อำเภอสูงเนิน จังหวัด นครราชสีมา เมื่อ พ.ศ.2533 หน่วยศิลปากรที่ 6 ส่งมอบ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มหาวิ รวงศ์ เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2534	พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ มหาวิรวงศ์	
50	99/4/2560	จารึกศรีจนาศะ (อย.12) กล่าวถึงรายพระนาม พระราชาแห่ง อาณาจักรศรีจนาศะ) พระเจ้ามงคลวรมัน ได้ โปรดฯ ให้สร้างจารึกนี้ เพื่อฉลองการสร้างพระ รูปพระชนนีเป็นชายา ของพระคิวัะ เมื่อศักราช 859 (พ.ศ. 1480) ส่วน จารึกด้านที่ 2 เป็น รายชื่อของทาส	หินทราย	ส.54.5 ก.23.5 น.7.8	เขมรในประเทศ ไทย พ.ศ.1480	พ บ ใน ก า ร ตั ด ถ น น ใน พระนครศรีอยุธยาเมื่อเดือน กันยายน พ.ศ. 2482 ณ บริเวณ เนินดินใกล้กับโบสถ์พราหมณ์หรือ เทวสถาน ทางทิศตะวันออกของ ตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา ใกล้ กับสะพานเก่าซึ่งมีนามว่าสะพาน ชีกุน ข้ามคลองชีกุน	คลังพิพิธภัณฑสถาน ปทุมธานี	

การอนุรักษ์และดูแลรักษาโบราณสถาน¹

¹ เรียบเรียงโดยนายชำนาญ กฤษณะสุวรรณ ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

ความหมาย “โบราณสถาน”

ความหมายตาม พรบ. โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่ง โบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

การเสื่อมสภาพของโบราณสถาน สาเหตุเนื่องมาจาก

๑. สาเหตุจากธรรมชาติ

๒. สาเหตุจากต้นไม้ พืช

๓. สาเหตุจากสัตว์

๔. สาเหตุจากมนุษย์

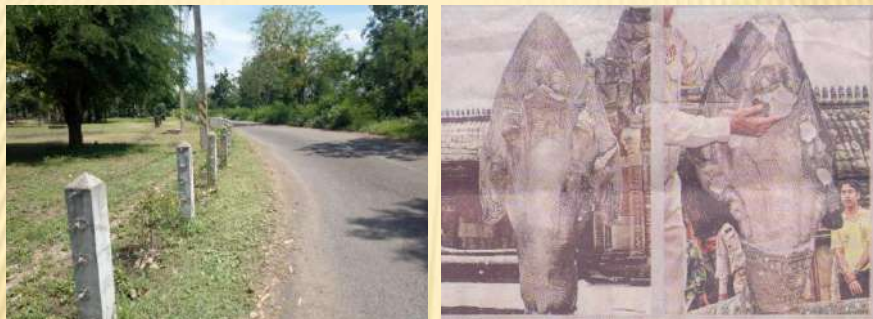
การดูแลรักษาโบราณสถาน

การดูแลรักษาโบราณสถาน

๑ . การกำจัดวัชพืชและการกำจัดสิ่งกีดขวางในเขตโบราณสถาน

๒.การปกป้องคุ้มครอง/รักษาความปลอดภัย

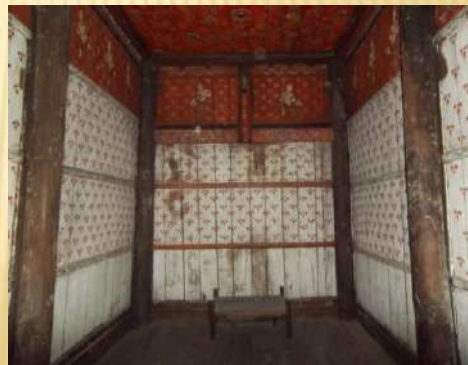
๓. การค้ำยันโบราณสถาน

๔. การซ่อมแซมเบื้องต้น ตามรูปแบบ วัสดุและวิธีการดั้งเดิม

๕ . การสงวนรักษา

๖ . การอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถาน

- การเสริมความมั่นคง

➤ - การเสริมความมั่นคง

การบูรณะโบราณสถาน

การบูรณะโบราณสถาน

การบูรณะโบราณสถาน

โบราณสถานมีประโยชน์อย่างไร?

- ✕ เป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี
- ✕ ส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนที่มีรายได้เพิ่ม
- ✕ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
- ✕ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

การให้บริการในพื้นที่โบราณสถาน

๑. การให้ข้อมูลด้านวิชาการ

๒. การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

๓. การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่

๔. การจัดกิจกรรมด้านการศึกษาและเผยแพร่จรรยาบรรณนิยมประเพณี

การประยุกต์ใช้สอยอาคารโบราณสถาน

ศาลากลางหลังเก่าอุบลราชธานี ปัจจุบันปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งชาติอุบลราชธานี

ศาลากลางหลังเก่าจังหวัดราชบุรี ปัจจุบันปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งชาติราชบุรี

ตัวอย่างโบราณสถานที่ได้รับการบูรณะและพัฒนาแล้ว

อาคารคลุมใบเสมที่บ้านกุฉไฉ่ง ต.บึงคล้า อ.เมือง จ.ชัยภูมิ

ปรางค์บ้านปรางค์ ต.บ้านปรางค์ อ.คง จ.นครราชสีมา

คูเมือง — กำแพงเมืองบุรีรัมย์ อ.เมือง จ.บุรีรัมย์

วัดหลักศิลา อ.บ้านใหม่ไชยพจน์ จ.บุรีรัมย์

ปราสาทข่าปี ต.ข่าปี อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์ (ก่อนบูรณะ)

ปราสาทข่างปี ต.ข่างปี อ.ศีขรภูมิ จ.สุรินทร์

ปราสาทพนมวัน อ.เมือง จ.นครราชสีมา

โบราณสถานในเขตอำเภอสูงเนิน

ปราสาทเมืองแขก

ภาพก่อนการบูรณะ

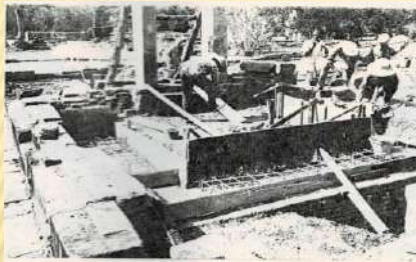

ภาพ (TH-1) ด้านทิศตะวันออกเมืองแขก
ก่อนทำการบูรณะ

ภาพ (TH-1) ด้านทิศเหนือ
เมืองศรีวิชัย จังหวัดภูเก็ต ก่อนทำการบูรณะ

ขณะดำเนินการบูรณะ (ปี พ.ศ. ๒๕๓๕)

ภาพที่ 1 (IM-1) ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้
เมื่อถูกเพลิงไหม้บริเวณประตูหิน

ฐานปัทมปราสาท และผนัง (IM-1) ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
เมื่อถูกเพลิงไหม้บริเวณประตูหิน

สภาพปัจจุบัน

สภาพปัจจุบัน

ปราสาทเมืองแขกในอดีตและปัจจุบัน

อดีต

ปัจจุบัน

ปราสาทโนนภู

ขณะดำเนินการบูรณะ:
(ปี พ.ศ. ๒๕๓๕)

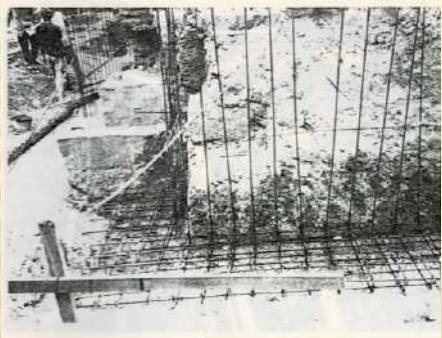

ปราสาทประธาน ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
ขณะขุดลอกคูน้ำรอบปราสาท

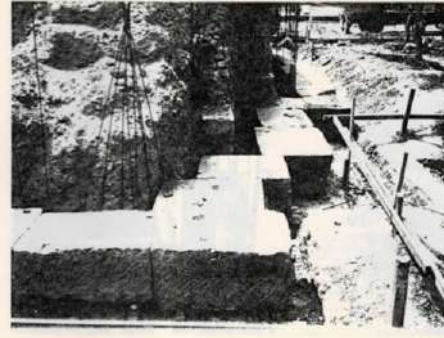

ปราสาทประธาน
เมื่อทำการผังผังวงรอบปราสาท

ขณะดำเนินการบูรณะ: (ปี พ.ศ. ๒๕๓๕)

ปราสาทประธาน
ขณะขุดลอกคูน้ำ

ปราสาทประธาน
ขณะวางหินชั้นแรก

ขณะดำเนินการบูรณะ: (ปี พ.ศ. ๒๕๓๕)

ปราสาทพระธาตุน ด้านทิศเหนือ
ก่อนเริ่มขุดดิน

ปราสาทพระธาตุน ด้านทิศตะวันออกมองเห็นได้
ก่อนเริ่มขุดดิน

สภาพปัจจุบัน

สภาพปัจจุบัน

ปราสาทเมืองเก่า

สภาพก่อนการบูรณะ:

โคปุระ ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
ก่อนทำการบูรณะ

โคปุระ ด้านทิศตะวันตก
ก่อนทำการบูรณะ

ขณะดำเนินการบูรณะ: (ปี พ.ศ. ๒๕๓๕)

ขณะดำเนินการบูรณะ: (ปี พ.ศ. ๒๕๓๕)

สภาพปัจจุบัน

สภาพปัจจุบัน

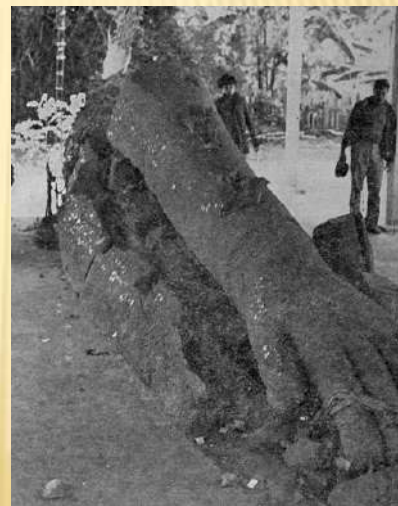
อดีต

ปัจจุบัน

พระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม

- ✕ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนพระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม เป็นโบราณสถานของชาติ ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 53 ตอนที่ 34 ลงวันที่ 27 กันยายน 2479 และประกาศกำหนดขอบเขต โบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 69 ตอนที่ 60 ลงวันที่ 30 กันยายน 2495 มีเนื้อที่ ประมาณ 1 ไร่ 1 งาน 39 ตารางวา
- ✕ ปีงบประมาณ 2533 กรมศิลปากร โดยหน่วยศิลปากรที่ 6 นครราชสีมา ได้เข้าดำเนินการขุดแต่งศิลา และบูรณะพระนอน
- ✕ ปี พ.ศ.2536 ได้มีการจัดสร้างอาคารหลังคาคลุมองค์พระนอนและวิหาร และได้จัดงานสมโภชน์ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2537

- ✕ ในปี พ.ศ.2544 กรมศิลปากร ได้ดำเนินงานบูรณะและพัฒนาพระนอนธรรมจักรเสมาราม ซึ่ง ประกอบด้วย
- ✕ - งานขุดตรวจทางโบราณคดีภายในพื้นที่ใกล้กับอาคารวิหารประดิษฐานองค์พระนอน งานบูรณะอาคารวิหาร
- ✕ - งานปรับระดับพื้นดินโดยรอบองค์พระนอน และโดยรอบพื้นที่โบราณสถาน
- ✕ - งานก่อสร้างระบบระบายน้ำรอบอาคาร และระบบระบายน้ำโดยรอบพื้นที่โบราณสถาน
- ✕ - งานติดตั้งพื้นไม้ภายในอาคาร
- ✕ - งานก่อสร้างกำแพงอิฐบล็อกจากโบราณสถาน ติดตั้งประตูทางเข้าโบราณสถาน งานก่อสร้างลานจอดรถ งานซ่อมแซมอาคารเก็บโบราณวัตถุ

การดำเนินงานบูรณ: ปี พ.ศ. 2544

การดำเนินงาน ปี พ.ศ. 2544

✕ ปี พ.ศ. 2554 ได้มีการดำเนินงาน ดังนี้

✕ งานทำความสะอาดองค์พระนอน

- ✕ องค์พระนอนซึ่งเป็นหินทราย ได้รับความเสียหายจากอุทกภัย เมื่อปี พ.ศ.2553 ทำให้เกิดคราบน้ำ คราบดินโคลน การทำความสะอาด ดำเนินการ โดยการล้างด้วยน้ำสะอาดและใช้แปรงขนอ่อนปัดและขัดเบา ๆ เพื่อลบรอยคราบน้ำ คราบดินโคลน รวมทั้งเศษฝุ่นที่เกาะอยู่กับองค์พระทั่วทั้งองค์

✕ งานซ่อมแซมอาคารวิหาร

- ✕ ดำเนินการขุดเอาดินหรือโคลนที่ขังอยู่ในบริเวณพื้นวิหารและผนังวิหารทั้งหมดทั่วอาคารออก แล้วจัดทำความสะอาดด้วยแปรงขนอ่อนและน้ำสะอาดอีกครั้งหนึ่ง แล้วใช้ผ้าแห้งซับความชื้นบนพื้นออกให้หมด ส่วนของพื้นวิหารหรือผนังวิหารที่ได้รับความเสียหายมาก ได้ทำการถอดหรือส่วนที่ได้รับความเสียหายออก แล้วดำเนินการก่ออิฐใหม่ทดแทนส่วนที่เสียหาย ในส่วนพื้นนั้นทำการก่ออิฐให้เสมอกับพื้นเดิมที่ไม่ได้รับความเสียหาย โดยรักษารูปแบบการก่อเรียงอิฐตามอย่างหลักฐานเดิม ส่วนผนังวิหารนั้นดำเนินการก่ออิฐให้มีความสูงเพิ่มขึ้นจากผนังเดิม โดยรักษารูปแบบการก่อเรียงอิฐตามอย่างหลักฐานเดิม

✕ งานซ่อมแซมรางระบายน้ำและบ่อพักน้ำ

- ✕ ทำการขุดลอกดินและสิ่งสกปรกที่อยู่ในรางน้ำและบ่อพักน้ำออกจนหมดและทำการขัดล้างด้วยน้ำสะอาด ลบรอยคราบน้ำและคราบดินโคลนที่ติดอยู่ภายในขอบราง

✕ งานอนุรักษ์ใบเสมารอบอาคารวิหาร

- ✕ ดำเนินการขุดดินที่อยู่โดยรอบใบเสมาจำนวนทั้งหมด 9 จุด ดำเนินการโดยการทำความสะอาดใบเสมาด้วยแปรงขนอ่อน ใช้น้ำสะอาดและแปรงขนอ่อนขัดทำความสะอาดเบา ๆ จนหมดรอยสกปรก ภายในหลุมรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่ขุดไว้ ดำเนินการปรับระดับพื้นล่างและผนังด้านข้างให้เรียบ จากนั้นนำแผ่นพลาสติกกันความชื้นมาปูเป็นพื้นล่างและติดตั้งเป็นผนังทั้งสี่ด้าน รองพื้นล่างด้วยซีเมนต์ จากนั้นก่ออิฐบล็อกเป็นผนังทั้งสี่ด้าน ความสูงถึงระดับพื้นดินด้านบนและนำใบเสมาที่ทำทำความสะอาดแล้วมาติดตั้งกลับคืนตามตำแหน่งเดิม แล้วถมบดอัดแน่นภายในหลุมด้วยทรายแห้งละเอียด จนเกือบเต็มหลุม เหลือพื้นที่ส่วนบนโรยด้วยหินกรวดแม่น้ำ

ทำความสะอาดองค์พระนอน

ซ่อมแซมอาคารวิหาร

ซ่อมแซมอาคารวิหาร

อนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม

หลังดำเนินการ

หลังดำเนินการ

งานโบราณคดีและการอนุรักษ์พระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม¹

โบราณสถานพระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านคลองขวาง ตำบลเสมาราม อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดนครราชสีมา ตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ อยู่ที่ตำแหน่ง Lat. $14^{\circ}54'57.66''$ N, Long. $101^{\circ}47'36.28''$ E พิกัดกริด MGRS 47PRS 005509 พิกัด UTM WGS 1984 Datum โชน 47P 0800533 E, 1650923 N (แผนที่ทหาร ประเทศไทย 1 : 50,000 WGS 84 อำเภอสว่างแดนดิน พิมพ์ครั้งที่ 2-RTSD ลำดับชุด L7018 ระวัง 5338 I)

บริเวณที่ตั้งพระนอน มีลักษณะเป็นเนินดินเตี้ยๆ แวดล้อมด้วยทุ่งนา สูงจากพื้นที่นา โดยรอบประมาณเมตรเศษ เนินดินนี้เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านคลองขวางด้วย มีลำคลองตมไหลผ่านหมู่บ้านทางด้านทิศใต้ไปเชื่อมกับลำห้วยไผ่ทางทิศตะวันออกแล้วไหลลงสู่ลำตะคองที่อยู่ห่างออกไปประมาณ 8 กิโลเมตร จากการสำรวจหมู่บ้าน ไม่ได้พบหลักฐานการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณอยู่เลย ซึ่งอาจเป็นไปได้ที่มีเมืองเสมาซึ่งอยู่ห่างจากวัดธรรมจักรเสมารามไปทางทิศเหนือประมาณ 500 เมตร เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่อยู่แล้ว จึงให้ความสำคัญของพื้นที่วัดธรรมจักรเสมารามเป็นเพียงขอบเขตของศาสนสถานเท่านั้น

¹ เรียบเรียงโดย นายณภสินธุ์ บุญล้อม นักโบราณคดีชำนาญการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานพระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 53 หน้า 1528 วันที่ 27 กันยายน 2479 และประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 69 ตอนที่ 60 หน้า 3285 วันที่ 30 กันยายน 2495 มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 1 งาน 39 ตารางวา

ปีงบประมาณ 2533 กรมศิลปากร โดยหน่วยศิลปากรที่ 6 นครราชสีมา ได้เข้าดำเนินการขุดแต่งศึกษาและบูรณะพระนอน ทำให้ได้หลักฐานสำคัญหลายประการเกี่ยวกับองค์พระนอน รวมทั้งชุมชนโบราณที่สร้างพระนอนเป็นที่เคารพสักการะของชุมชนขึ้น ได้แก่ ได้พบหลักฐานส่วนอาคารที่เป็นโครงสร้างรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยอิฐ ขนาดกว้าง 6.50 เมตร ยาว 26 เมตร เพื่อประดิษฐานพระนอน ได้พบหลักฐานโบราณวัตถุประเภทต่าง ๆ ประกอบไปด้วย เศษภาชนะดินเผาแบบทวารวดี เศษภาชนะดินเผาแบบเขมร พระพุทธรูปสำริด ประติมากรรมสำริดรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรโบราณวัตถุประเภทหิน ได้แก่ ธรรมจักรและกวางหมอบ

การขุดแต่งบริเวณองค์พระนอน พบหลักฐานว่า องค์พระนอน (พระพุทธรูปไสยาสน์) ประกอบด้วยหินทรายสีแดงอยู่ในลักษณะเดิมเกือบทุกส่วน ยกเว้นส่วนพระเศียรและส่วนพระบาท ซึ่งถูกขุดหาโบราณวัตถุกันมาก ทำให้ชั้นดินบริเวณดังกล่าวสับสนและมีเศษอิฐปนอยู่ในชั้นดินมาก รวมทั้งมีหินทรายที่แตกออกมาจากชั้นส่วนขนาดใหญ่ เป็นต้นว่า ส่วนพระศอ ส่วนพระพาหาและส่วนของพระกรที่รองรับพระเศียรมากองอยู่ด้านหน้าพระพักตร์และมีชิ้นส่วนของพระเศียรอีกหลายชิ้นปนอยู่ในชั้นดินด้วย นอกจากนี้ได้พบส่วนพระบาทอีกชิ้นหนึ่งในชั้นดิน วางนอนต่อกับส่วนชายจีวร ซึ่งสลักด้วยหินทรายเป็นแผ่นตั้งขึ้นด้านหน้าสลักตามรูปแบบการครองผ้า ส่วนด้านในสลักเป็นร่องสองร่อง เป็นเดือยสำหรับสวมพระบาทเข้าไป ส่วนด้านหลังขององค์พระนอนนั้นบางช่วงได้ก่อสร้างง่าย ๆ โดยใช้หินเป็นแกนแล้วก่ออิฐปิดเป็นแผ่นหลัง ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนตรงส่วนพระอังสาล่าง ยังคงมีแนวอิฐก่อโค้งรับกับพระศออยู่ พร้อมกับใช้ปูนขาวฉาบผิวอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังพบที่ส่วนพระโสณีกด้วย องค์พระนอนมีขนาดความยาว 13.30 เมตร สูง 2.80 เมตร หันพระเศียรไปทางทิศใต้ หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระขนงสลักเป็นสันนูนรูปปีกกา พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกแบน ขมวดพระเกศาเป็นรูปก้นหอย พระหัตถ์ขวารองอยู่ใต้พระเศียร ครองจีวรห่มคลุม ปลายพระบาทเสมอกัน รูปแบบของพระนอนหรือพระพุทธรูปไสยาสน์นี้ได้รับอิทธิพลของศิลปะแบบทวารวดี ที่มีอิทธิพลของศิลปะแบบพื้นเมืองปนอยู่ คงสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา ใกล้เคียงกับชุมชนสมัยทวารวดีภายในเมืองเสมานั้นเอง

ในปี พ.ศ.2536 ได้มีการจัดสร้างอาคารหลังคาคลุมองค์พระนอนและวิหาร โดยงบประมาณของ นายสุวัจน์ ลิปตพัลลภ ซึ่งพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้เป็นประธานในการวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2536 เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จได้จัดงานสมโภชน์ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2537

ในปี พ.ศ.2544 กรมศิลปากร ได้จัดสรรเงินงบประมาณ ดำเนินงานบูรณะและพัฒนาวัดพระนอนธรรมจักรเสมาราม ซึ่งประกอบไปด้วยงานขุดตรวจทางโบราณคดีภายในพื้นที่ใกล้กับอาคารวิหารประดิษฐานองค์พระนอน งานบูรณะอาคารวิหาร งานปรับระดับพื้นดินโดยรอบอาคารวิหารและโดยรอบพื้นที่โบราณสถาน งานก่อสร้างระบบระบายน้ำรอบอาคารวิหารและระบบระบายน้ำโดยรอบพื้นที่โบราณสถาน งานติดตั้งพื้นไม้ภายในอาคารหลังคาคลุม งานซ่อมแซมหลังคาและโครงสร้างหลังคา งานติดตั้งระบบระบายอากาศบริเวณพื้นดินโดยรอบอาคารวิหาร งานปลูกหญ้า ปลูกต้นไม้ ก่อสร้างกำแพงอิฐบล็กรอบโบราณสถาน ติดตั้งประตูทางเข้าโบราณสถาน งานก่อสร้างลานจอดรถ งานซ่อมแซมอาคารเก็บโบราณวัตถุ และจัดทำแผนพืชนำชมโบราณสถาน

ในปี พ.ศ. 2554 ความเสียหายของโบราณสถานอันเนื่องมาจากเหตุอุทกภัย ระหว่างวันที่ 17-29 ตุลาคม 2553 ไม่ว่าจะเป็นภูมิทัศน์โดยรอบหรือตัวโบราณสถานโดยตรง ซึ่งจากการสำรวจสภาพความเสียหายหลังน้ำลดลงแล้ว พบความเสียหายซึ่งต้องดำเนินการซ่อมแซมและปรับปรุงให้กลับคืนสู่สภาพเดิม กรมศิลปากร จึงได้จัดสรรงบประมาณให้สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา (ในขณะนั้น) ดำเนินงานดังกล่าว ได้แก่ องค์กรพระนอนที่เป็นหินทรายมีคราบน้ำและร่องรอยการถูกน้ำท่วม ผนังวิหารบางแห่งเกิดการยุบตัว พื้นวิหารบางแห่งเกิดการยุบตัวและมีเศษโคลนไหลมาซึ่งอยู่ ใบเสมาหินทรายโดยรอบวิหารจำนวน 9 จุด มีการผุกร่อนและได้รับความเสียหาย รางระบายน้ำและบ่อพักน้ำ มีดินโคลนขัง ดังนั้นเป้าหมายในการดำเนินการในครั้งนี้ จึงเน้นงานทำความสะอาดและซ่อมแซมความเสียหายดังกล่าว

ในปี พ.ศ.2563 กรมศิลปากร ได้มีการแต่งตั้งที่ปรึกษาและคณะทำงานโครงการศึกษาและจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานพระนอนวัดธรรมจักรเสมาราม และเริ่มดำเนินงานในโครงการจัดทำแผนพิสูจน์ความชำรุดเสียหายขององค์พระนอนหินทราย วัดธรรมจักรเสมาราม ด้วยเครื่องมือและหลักการทางวิทยาศาสตร์ ระยะที่ 1 โดยมอบหมายให้มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี เป็นหน่วยงานดำเนินการในระหว่างเดือนกันยายน – ธันวาคม 2563

การดำเนินงานภายใต้ข้อสมมติฐานว่าความชื้นภายในอาคารที่ประดิษฐานองค์พระนอนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเกิดการผุกร่อนขององค์พระนอนหินทรายหรือไม่ อย่างไร โดยใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่

1. การทำแผนที่รายละเอียดสูงจากอากาศยานไร้คนขับเพื่อดูทิศทางการไหลของน้ำ ดูภูมิประเทศ ทางน้ำและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบ
2. การติดตั้งเซนเซอร์วัดอุณหภูมิและความชื้นภายในอาคาร โดยมีการรับส่งข้อมูลอุณหภูมิและความชื้นแบบอัตโนมัติทุกชั่วโมงผ่านระบบเทคโนโลยีเป็นเวลา 15 วัน โดยติดตั้งเซนเซอร์ที่ตำแหน่งใต้โครงหลังคา จำนวน 7 ตัว และติดตั้งเซนเซอร์อยู่เหนือพื้นดินประมาณ 10 เซนติเมตร จำนวน 7 ตัว

ระยะเวลาในการดำเนินงานรวม 3 เดือน ทำให้ได้ข้อสรุปเบื้องต้น ดังนี้

1. บริเวณอาคารที่ประดิษฐานองค์พระนอน เป็นที่รับน้ำ เนื่องจากน้ำฝนไหลจากพื้นที่สูงที่อยู่ด้านตะวันตกและด้านตะวันออก ลงสู่บริเวณอาคาร ทำให้ดินบริเวณใต้อาคารมีความชื้นสูง ในขณะที่ทางน้ำสายหลักและการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณโดยรอบไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก จึงไม่มีผลกระทบต่อทิศทางการไหลของน้ำบริเวณอาคาร

2. ภายในอาคาร ความชื้นบริเวณผิวดินมีค่าสูงมาก โดยเฉพาะในวันที่มีฝนตก และมีค่าสูงกว่าและคงอยู่นานกว่าความชื้นด้านบนใกล้หลังคาของอาคาร

3. ในเวลาประมาณ 7.00 – 8.00 น. เป็นช่วงเวลาที่ภายในอาคารมีความชื้นสูงสุด

4. ในเวลาประมาณ 13.00 – 15.00 น. เป็นช่วงเวลาที่ภายในอาคารมีความชื้นต่ำสุด

ในปี พ.ศ.2564 กรมศิลปากร ได้ดำเนินงานในโครงการจัดทำแผนพิสูจน์ความชำรุดเสียหายขององค์พระนอนหินทราย วัดธรรมจักรเสมาราม ด้วยเครื่องมือและหลักการทางวิทยาศาสตร์ ระยะที่ 2 โดยมีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี เป็นหน่วยงานดำเนินการ ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – ธันวาคม 2564 เป็นการทำงานต่อเนื่องจากระยะที่ 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหาสาเหตุการชำรุดเปื่อยยุ่ยและผุกร่อนขององค์พระนอนและวัสดุต่างๆ ในโบราณสถานแห่งนี้ โดยใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์เพื่อศึกษาในด้านต่างๆ ได้แก่

1. ศึกษาองค์ประกอบของวัสดุ หินทราย อิฐโบราณ อิฐยุคปัจจุบัน โดยการตรวจวัดด้วยแสงซินโครตรอน

2. ศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ความชื้น

3. ศึกษาและตรวจสอบเรื่องของเกลือ ตรวจสอบความเข้มข้น ชนิดของสารละลายเกลือในดิน ผลึกของเกลือและศึกษาค่าการนำไฟฟ้าของสารละลายในดิน

3. ศึกษาและประเมินอัตราการผุกร่อนของหินทรายและอิฐ

4. จัดทำรายงานสรุปผลการศึกษาและเสนอแนวทางข้อเสนอในการแก้ไขจัดการปัญหา

การดำเนินงาน ณ ปัจจุบัน ดำเนินการตรวจสอบคุณสมบัติการดุดกลื่นคลื่นรังสีเอ็กซ์ เพื่อตรวจหาคุณสมบัติของธาตุหลัก (เหล็ก) ด้วยแสงซินโครตรอน จากตัวอย่างหินทรายและอิฐ ที่เก็บไปจำนวน 10 ตัวอย่าง ได้ข้อสรุปในการศึกษา ดังนี้

1. ตัวอย่างหินทรายจากองค์พระนอน จำนวน 2 ตัวอย่าง มีองค์ประกอบของธาตุเหล็กที่แตกต่างจากตัวอย่างหินทรายจากแหล่งตัดหินวัดโบสถ์ริมบึง จำนวน 3 ตัวอย่าง

2. ตัวอย่างหินทรายจากองค์พระนอน จำนวน 2 ตัวอย่าง มีองค์ประกอบของธาตุเหล็กที่ใกล้เคียงกับตัวอย่างหินทรายจากแหล่งตัดหินบ้านส้มกบงาม จำนวน 3 ตัวอย่าง และจัดอยู่ในหมวดหมู่หินทรายสีชมพู

3. ตัวอย่างอิฐใหม่ จำนวน 1 ตัวอย่าง มีปริมาณธาตุเหล็กที่หลงเหลืออยู่น้อยกว่าตัวอย่างอิฐเก่า จำนวน 1 ตัวอย่าง ทำให้สรุปเบื้องต้นได้ว่า อิฐใหม่ที่นำมาก่อเสริมภายหลังจะผุกร่อนมากกว่าอิฐเก่าที่เป็นของดั้งเดิม

การดำเนินในขั้นตอนต่อไป จะต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ธาตุอื่นๆ ในหินทรายและอิฐ ในเชิงลึกด้วยวิธีอื่นๆ เพื่อศึกษาถึงปัจจัยหรือธาตุอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องการผุกร่อนของหินทรายและอิฐ ซึ่งจะนำไปสู่การประเมินอัตราการผุกร่อนในลำดับต่อไป

ความสำคัญของการจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ¹

¹ เรียบเรียงโดย นางสาวอติตยา ธีระโชติ ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

โบราณวัตถุ คือ ???

- โบราณวัตถุ หมายถึง สัมพัตต์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสัมพัตต์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

การจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ

01

รับมอบ
โบราณวัตถุเข้า
พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติพิมาย

02

จัดทำทะเบียนที่อื่น
เช่น วัด หน่วยงาน
ราชการ
มหาวิทยาลัย

ประโยชน์

การจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ

01

เพื่อบันทึกข้อมูล
รายละเอียดของ
โบราณวัตถุ

02

เพื่อปกป้องคุ้มครอง
ความปลอดภัย

03

เพื่อควบคุมจำนวน
โบราณวัตถุ

04

เพื่ออำนวยความสะดวก
ประโยชน์
ทางการศึกษา

ขั้นตอนการทำทะเบียนโบราณวัตถุ

ทำความสะอาดโบราณวัตถุ

บัตรทะเบียนชั่วคราว

บัตรทะเบียนชั่วคราว พช.พิมาย

เลขประจำวัตถุ 1

ชื่อวัตถุ

ประวัติ

ทับหลังพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ได้จากปราสาทพิมาย อำเภอพิมาย

จังหวัดนครราชสีมา รับมอบจากอุทยาน

ประวัติศาสตร์พิมาย เมื่อวันที่ 8 มกราคม

2561

รายการทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

เลขลำดับที่.....เลขทะเบียน.....ชื่อวัตถุ.....

ขนาด.....วัสดุ.....สมัย/ฝีมือช่าง.....

ลักษณะ.....

.....

.....

.....

.....

.....

สภาพ.....สถานที่เก็บ.....

ประวัติที่มา.....

ตัวอย่าง การกรอกข้อมูลทะเบียนโบราณวัตถุ

ลำดับที่ ??
เลขทะเบียนโบราณวัตถุ ??
ชื่อวัตถุ ??
ขนาด ??
วัสดุ ??
สมัย/ฝีมือช่าง ??
ลักษณะ ??
สภาพ ??
ประวัติ ??
สถานที่เก็บรักษา ??

ช่างสังเกต
ช่างจดจำ
วิเคราะห์เบื้องต้น
องค์ความรู้
ด้านวิชาการ

ขั้นตอนการจัดทำทะเบียน

ลำดับที่ ??

11 9 10 3 5 8 2

1 4 6 7

การกำหนดหมายเลขทะเบียนโบราณวัตถุ

ตัวอย่าง

39/18/2563

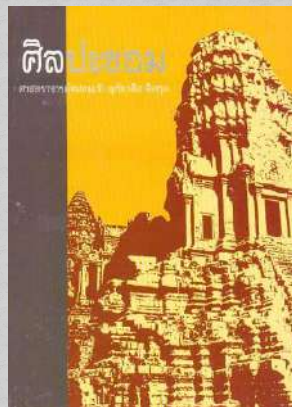
รหัสพิพิธภัณฑ์/เลขโบราณวัตถุ/ปีที่จัดทำ

ตัวอย่าง

ธส/1/2564

วัดธรรมจักรเสมาราม

การศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ --->>> ชื่อวัตถุ , สมัย/ฝีมือช่าง

ชื่อวัตถุ

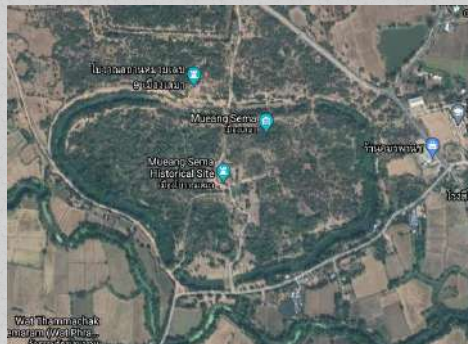
ยุคก่อนประวัติศาสตร์

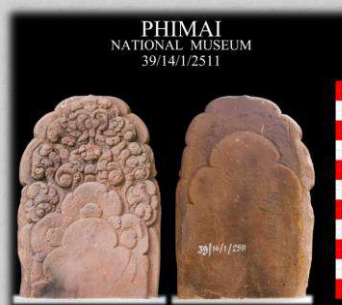
โบราณวัตถุยุคก่อนประวัติศาสตร์

ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖

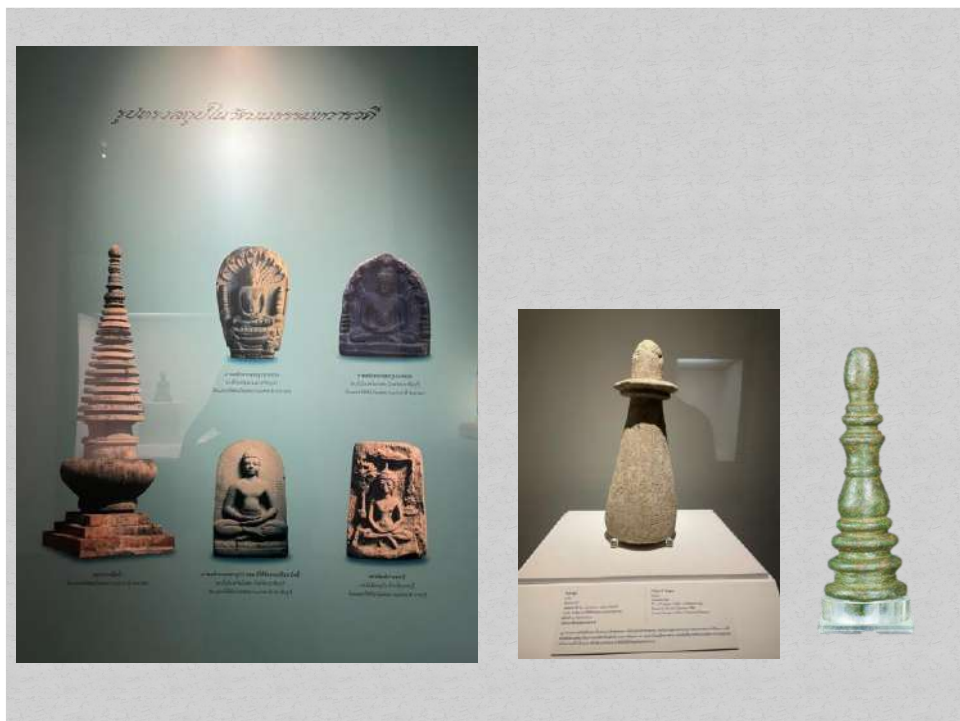

โบราณวัตถุศิลปะทวารวดี

โบราณวัตถุโบราณสถานหมายเลข1

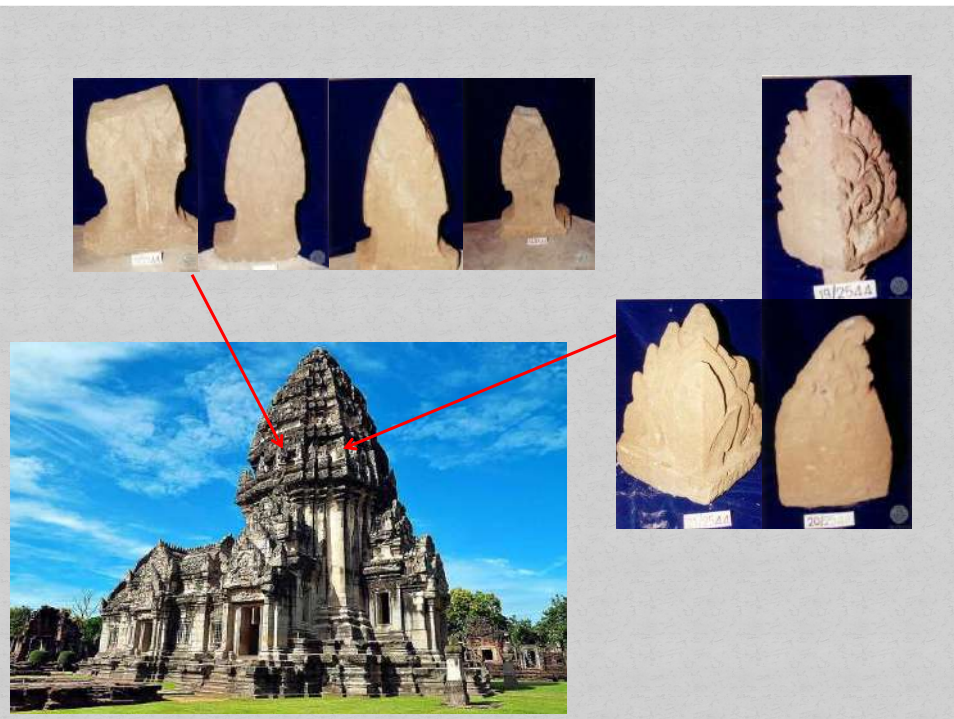
ศิลปะลพบุรี (ศิลปะเขมรในประเทศไทย)
พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๙

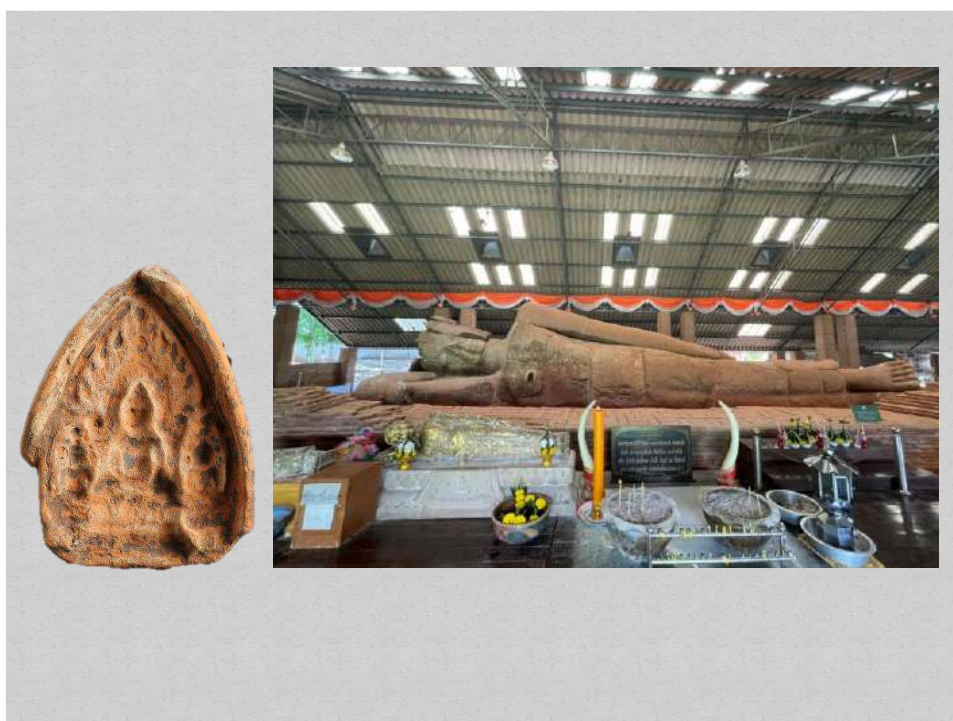

โบราณวัตถุศิลปะลพบุรี
(ศิลปะเขมรในประเทศไทย)

โบราณวัตถุ โบราณสถานหมายเลข1

ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๓

โบราณวัตถุศิลปะอยุธยา

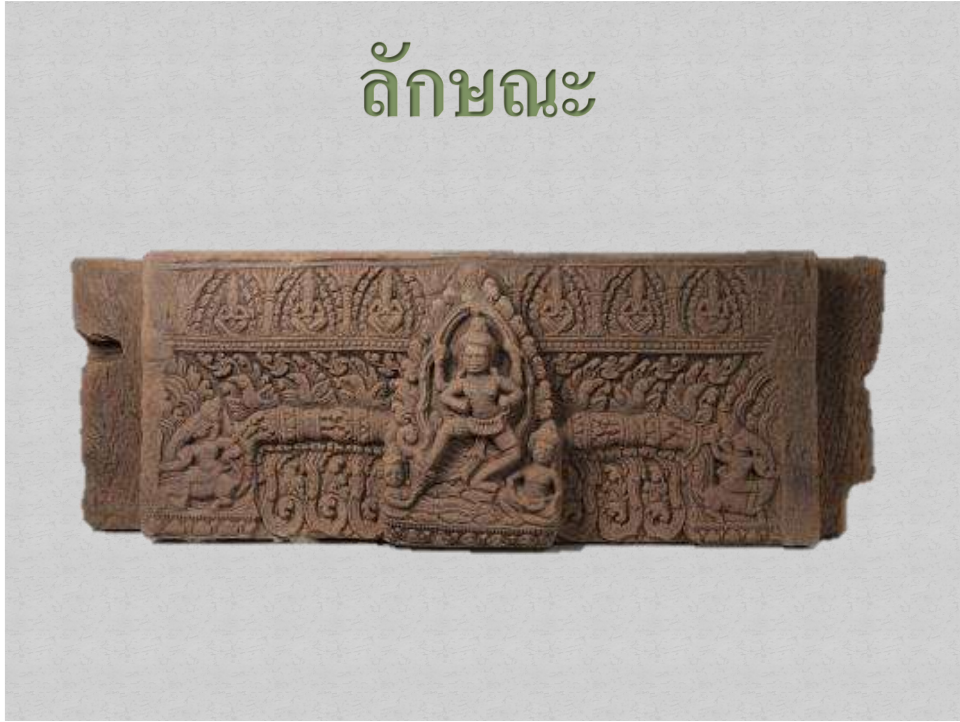
ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕

โบราณวัตถุศิลปะรัตนโกสินทร์

ลักษณะ

ชนิดวัตถุ

การวัดขนาดโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

หน่วยวัด

ส. = สูง

ก. = กว้าง

ย. = ยาว

ปก. = ปากกว้าง

สฟ. = สูงพร้อมฝา

นน. = น้ำหนัก

สฐ. = สูงรวมฐาน

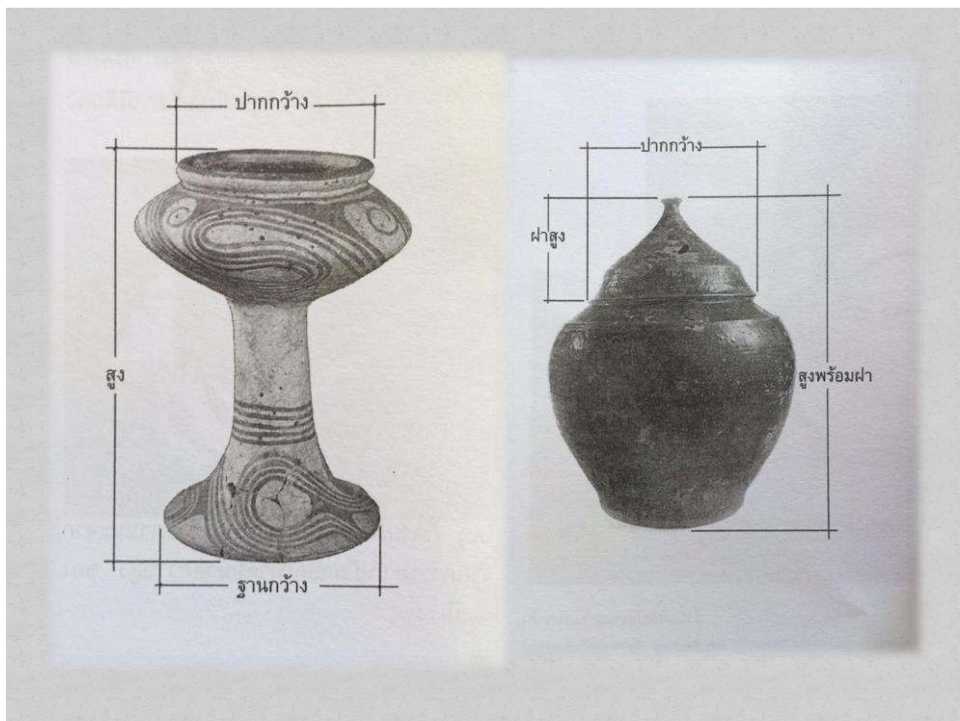
ตก. = ตักกว้าง

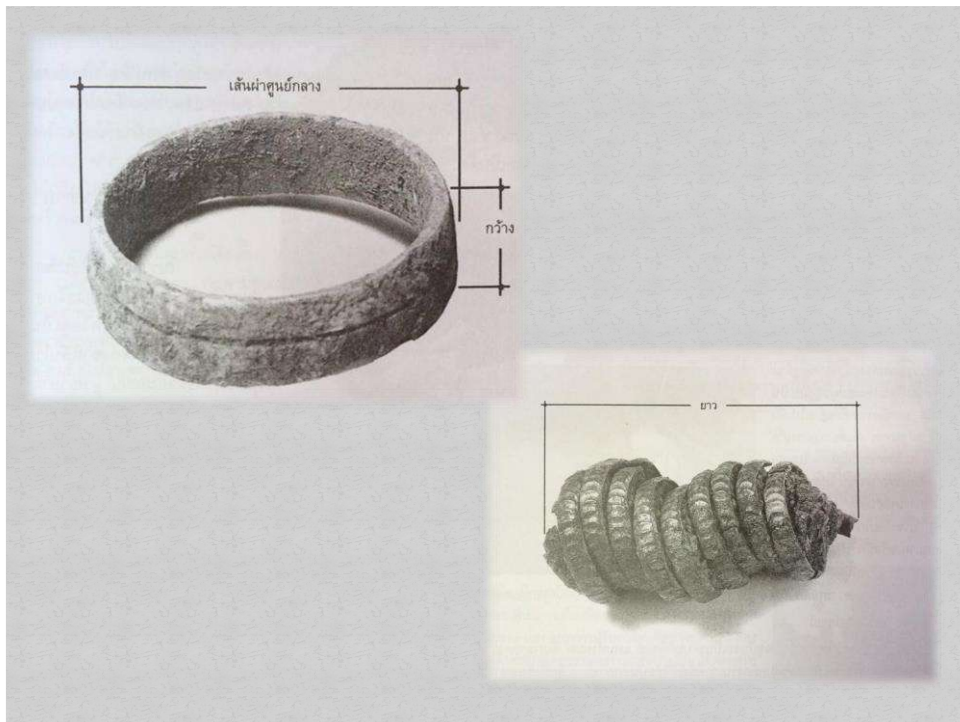
ฐส. = ฐานสูง

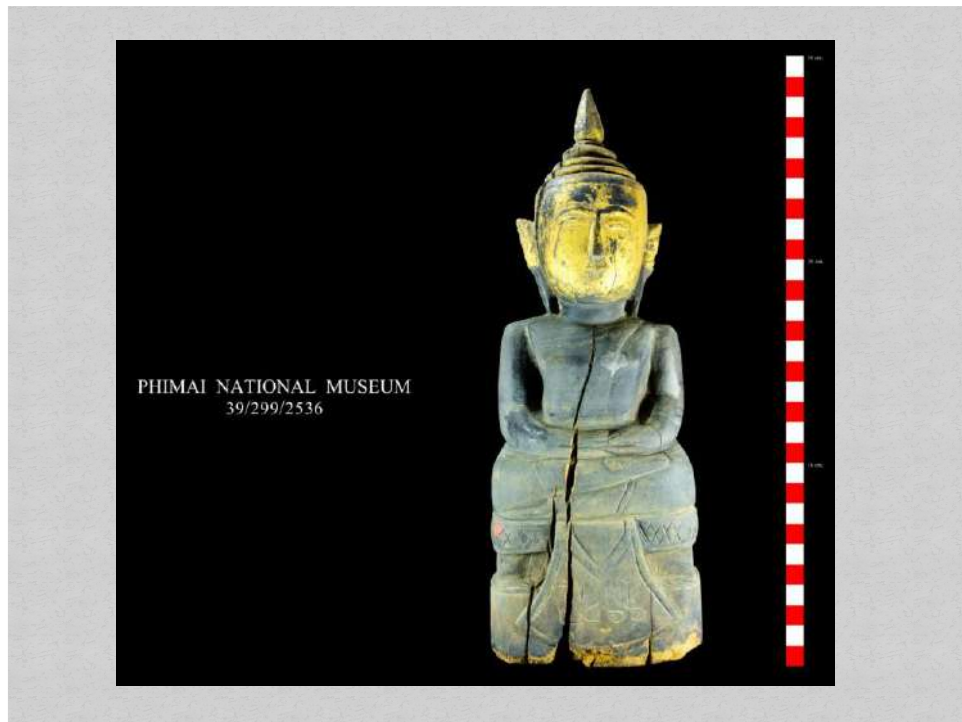
ฐก. = ฐานกว้าง

สก. = เส้นผ่าศูนย์กลาง

กว้าง ที่สุด
ยาว ที่สุด
สูง ที่สุด
หนา ที่สุด

การเขียนเลขทะเบียนโบราณวัตถุ

อุปกรณ์การเขียน

01 เขียนเลขบนโบราณวัตถุ

02 ห้อยป้ายไว้ที่วัตถุ

สภาพ

ประวัติที่มา

ที่เก็บ

การถ่ายภาพโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

ตัวอย่างการถ่ายภาพที่ดี

ตัวอย่าง การถ่ายภาพ

การบันทึกข้อมูล

[illegible]

การบันทึกข้อมูล

การบันทึกข้อมูล

กรมศิลปากร		
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัด... นาย/นาง/นางสาว... ตำแหน่ง... วันที่...	นาย/นาง/นางสาว... ตำแหน่ง... วันที่...	
นาย/นาง/นางสาว... ตำแหน่ง... วันที่...	นาย/นาง/นางสาว... ตำแหน่ง... วันที่...	นาย/นาง/นางสาว... ตำแหน่ง... วันที่...
นาย/นาง/นางสาว... ตำแหน่ง... วันที่...		

คู่มือการจัดทำ

ทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

โดยสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

การจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

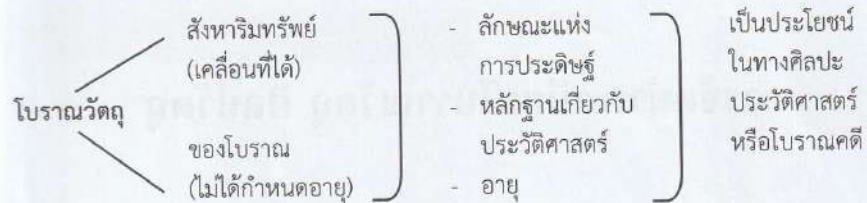
ความนำ

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นบทบัญญัติของกฎหมายที่กรมศิลปากร ใช้เป็นเครื่องมือในการปกป้อง คุ้มครอง และดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ อันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเหล่านี้ จะเก็บรักษาไว้ ณ สถานที่อื่นใดมิได้ นอกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่ในกรณีที่ไม่อาจหรือไม่สมควรจะนำมาเก็บรักษา ณ พพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือมีเหมือนกันหลายชิ้น หรือจะต้องนำออกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไปเป็นการชั่วคราว อธิบดีกรมศิลปากร มีอำนาจในการพิจารณาอนุญาตให้เคลื่อนย้ายสถานที่เก็บรักษาได้

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภายในกำกับกรมศิลปากร ทั้งส่วนกลาง ๗ แห่ง ในความดูแลของสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และส่วนภูมิภาค ๓๗ แห่ง ในความดูแลของสำนักศิลปากร ที่ ๑ - ๑๕ รวม ๔๔ แห่ง จัดเป็นพิพิธภัณฑสถานประเภทโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปกรรมเป็นหลักตั้งแต่เมื่อแรกก่อตั้ง ต่อมา ได้เพิ่มเรื่องสังคมและวัฒนธรรมของคนและกลุ่มชนต่างๆ ที่เรียกว่า ชชาติพันธุ์วิทยา หรือชาติวงศ์วรรณา ที่ปรากฏอยู่ในท้องที่จังหวัด หรือภูมิภาคนั้นๆ รวมเข้าไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติด้วย ทำให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นสถานที่รวบรวม ศึกษา วิเคราะห์วิจัย อนุรักษ์ และเผยแพร่เรื่องราวคุณค่าความสำคัญของโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และวัตถุทางชาติพันธุ์ อันเป็นทรัพย์สิน หรือมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ภูมิภาคและของชาติ

โบราณวัตถุ คือ สंहาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

คู่มือการจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

ตามหลักสากล กำหนดให้วัตถุสิ่งของที่มีอายุประมาณ ๑๐๐ ปีขึ้นไป เป็นโบราณวัตถุ แต่เนื่องจากสังคมโลกมีความก้าวหน้า และเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วมาก วัตถุสิ่งของ หรือเครื่องมือ เครื่องใช้หลายประเภทที่มี และใช้กันเมื่อประมาณ ๓๐-๕๐ ปี ที่ผ่านมา อาจหาได้ยาก หรือไม่พบ แล้วในปัจจุบัน เพราะเลิกทำ เลิกใช้ไป ดังนั้น วัตถุที่มีอายุประมาณ ๕๐ ปีขึ้นไป จึงเข้าข่าย หรือสมควรนับเป็นของเก่า ของโบราณ หรือพออนุโลมเป็นโบราณวัตถุได้ ซึ่งในพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ไม่ได้กำหนดหรือระบุอายุของโบราณวัตถุ

เครื่องมือหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์
เป็นโบราณวัตถุ

หินคูด เครื่องมือใช้ในการทำภาชนะดินเผา
เป็นโบราณวัตถุ

ศิลปวัตถุ คือ สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีต และมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ จะเป็นของ โบราณ หรือวัตถุที่ทำขึ้นใหม่ก็ได้

ขั้นตอนและกระบวนการ การจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

การจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (คลังกลาง) หรือที่อยู่ในครอบครอง ในความดูแลของกรมศิลปากร มีขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงานตามลำดับ ดังนี้

๑. การรับโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
๒. การศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
๓. การกำหนดหมายเลขทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
๔. การทำเครื่องหมายบนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
๕. การวัดขนาดโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
๖. การถ่ายภาพโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
๗. การบันทึกข้อมูลโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
๘. การจัดเก็บ และการควบคุมการเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
๙. การตรวจสอบจำนวนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ
๑๐. การคัดโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ออกจากเอกสารทะเบียน

การรับโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ หรือ สิ่งเทียมโบราณวัตถุ สิ่งเทียมศิลปวัตถุ ที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากรทั้งหมดจัดเป็นของหลวง หรือของทางราชการ สมบัติหรือมรดกของชาติ ทรัพย์สินของแผ่นดิน การได้มาซึ่งโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ หรือสิ่งเทียมโบราณวัตถุ สิ่งเทียมศิลปวัตถุ จึงมีหลายช่องทาง สามารถแบ่งออกเป็นประเภทๆ ดังนี้

๑. การได้รับพระราชทาน หรือประทานแบบให้ขาด หรือทรงให้อำมระยะยาวจากพระมหากษัตริย์และบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์
๒. การรับมอบจากการบริจาค หรือการให้อำมแบบระยะยาวหรือระยะสั้น จากประชาชนทั่วไป วัด หน่วยงานหรือองค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชน
๓. การสำรวจ ขุดค้น ขุดแต่ง หรือบูรณะโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี

๔. การที่มีผู้เก็บโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินได้ แล้วส่งมอบให้กรมศิลปากร เพื่อรับเงินรางวัลไม่เกิน ๑ ใน ๓ ของมูลค่าทรัพย์สินนั้น

๕. การยึดอายัด เมื่อคดีสิ้นสุด มีคำพิพากษาให้โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุตกเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน

๖. การจัดซื้อด้วยเงินงบประมาณแผ่นดินหรือเงินนอกงบประมาณ เช่น เงินกองทุนโบราณคดี

๗. การขอยืม หรือการแลกเปลี่ยน ซึ่งขึ้นอยู่กับอำนาจและดุลยพินิจของอธิบดีกรมศิลปากร ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมฯ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

แนวทางหรือหลักเกณฑ์ในการรับโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ควรพิจารณาถึงความเหมาะสมด้านต่างๆ ดังนี้

๑. การมีคุณค่า ความสำคัญทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และศิลปะ

๒. ความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

๓. โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ นั้นได้มาโดยชอบด้วยกฎหมาย

๔. ผู้มอบต้องไม่มีเงื่อนไข กฎเกณฑ์บังคับ หรือข้อผูกมัด ที่มุ่งผลประโยชน์เพื่อตนเองมากกว่าเพื่อการศึกษา

๕. โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุนั้น ควรมีสภาพที่พอจะทำการอนุรักษ์หรือซ่อมสงวนรักษาต่อไปได้

ในการรับมอบต้องมีเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษร แสดงชื่อและที่อยู่ของผู้มอบตามบัตรประจำตัวประชาชน ชื่อและที่อยู่ของผู้รับ พยานทั้งสองฝ่าย วัตถุประสงค์ของการมอบ รายละเอียดและจำนวนของวัตถุที่มอบ วัน เดือน ปี ที่ทำการรับมอบทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการรับแบบใดๆ หากเป็นไปได้ ควรถ่ายภาพการรับมอบไว้เป็นหลักฐานด้วย (ดูภาคผนวก ๑)

เมื่อโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เข้ามาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ก่อนอื่น ภัณฑารักษ์หรือเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานฯ ผู้รับผิดชอบงานด้านทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ จะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบสภาพวัตถุเบื้องต้นว่า มีความมั่นคงแข็งแรง หรือชำรุดเสียหายอย่างไร แล้วบันทึกภาพไว้ทันที ทุกแง่มุม หากวัตถุมีสภาพมั่นคงแข็งแรง มีฝุ่นละอองหรือหยากไย่จับไม่หนา ภัณฑารักษ์ หรือเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานฯ ที่ผ่านการอบรมและฝึกปฏิบัติการอนุรักษ์เบื้องต้น อาจพิจารณาทำความสะอาดได้ หากมีคราบสกปรกหนา ฝุ่นร่อน มีสนิมจับ ชำรุดบอบบาง แตกหัก หรือเป็นโครงกระดูก เมล็ดพืช จะต้องส่งไปให้หน่วยงานที่มีผู้ชำนาญหรือเชี่ยวชาญในการอนุรักษ์หรือการตรวจวิเคราะห์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ประเภทต่างๆ ดำเนินการต่อไปโดยตรงภายหลังทำทะเบียนเสร็จแล้ว

การกำหนดหมายเลขทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

หมายเลขทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เขียนหรือเรียกกันได้หลายแบบ เช่น เลขทะเบียนวัตถุ เลขประจำวัตถุ เลขวัตถุ หรือรหัสวัตถุ การกำหนดหรือให้หมายเลขทะเบียนโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ แต่ละชิ้นของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากรใช้ตามหลักสากลที่พิพิธภัณฑ์สถานทั่วโลกนิยมใช้ คือ เป็นเลขวิ่งประจำปี ประกอบด้วยเลข ๒ ส่วน ได้แก่ ลำดับที่ / ปีพุทธศักราช เช่น หมายเลขทะเบียน ๑/๒๕๕๐ หมายถึง วัตถุที่ได้รับเป็นลำดับที่ ๑ ในปี พุทธศักราช ๒๕๕๐ และเมื่อให้หมายเลขทะเบียนวัตถุที่ได้รับเป็นลำดับสุดท้ายของปี ๒๕๕๐ สมมติเป็น ๑๐/๒๕๕๐ เมื่อขึ้นพุทธศักราชใหม่ หมายเลขทะเบียนวัตถุชิ้นแรกก็คือ ๑/๒๕๕๑ หมายถึง วัตถุที่ได้รับเป็นลำดับที่ ๑ ในปี พุทธศักราช ๒๕๕๑

ระบบการให้เลขทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ มี ๒ แบบ ได้แก่ แบบถาวรและแบบชั่วคราว

ระบบการให้เลขทะเบียนวัตถุ แบบถาวร

การกำหนดหรือให้หมายเลขทะเบียนแบบถาวรมานั้น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ซึ่งอยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร เป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน เป็นกรรมสิทธิ์ของทางราชการ กรมศิลปากรมีระบบการให้เลข ดังนี้

๑. โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ มีเพียงชิ้นเดียว (๑ รายการ มี ๑ ชิ้น) ให้เลขทะเบียนเป็นลำดับที่ / ปีพุทธศักราช เช่น

- ยาม หมายเลขทะเบียน ๕/๒๕๔๗ หมายถึง ยามใบนี้ได้รับการลงทะเบียนเป็นลำดับที่ ๕ ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๗
- พัดรอง หมายเลขทะเบียน ๑๐/๒๕๔๘ หมายถึง พัดรองอันนี้ได้รับการลงทะเบียนเป็นลำดับที่ ๑๐ ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๘

๒. โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ มีรูปทรง ขนาด ลักษณะลายตกแต่ง และทำด้วยวัสดุเหมือนกัน แต่อาจมีสีแตกต่างกัน ควรให้เลขทะเบียนแยกกัน เป็นชิ้นๆ หรือต่อ ๑ ชิ้น เหมือนกับข้อ ๑ คือ ลำดับที่ / ปีพุทธศักราช เช่น

- แจกันจำนวน ๓ ใบ มีรูปทรง ขนาด ลายตกแต่ง และทำด้วยแก้วเหมือนกัน อาจเป็นแก้วใสทั้งหมด หรือมีสีแตกต่างกันทั้ง ๓ ใบ ก็ให้เลขทะเบียนแต่ละใบ คือ ๒๑/๒๕๔๙, ๒๒/๒๕๔๙ และ ๒๓/๒๕๔๙

๓. โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เป็นชุดหรืออยู่ในชุดเดียวกัน ๑ รายการ ประกอบด้วยวัตถุตั้งแต่จำนวน ๒ ชิ้นขึ้นไป เวลานำออกไปจัดแสดง หรือแม้กระทั่งจัดเก็บ ต้องวางอยู่ด้วยกัน หรืออยู่ในกลุ่มเดียวกัน เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะของการใช้งานหรือใช้ประโยชน์ร่วมกันของวัตถุชุดนั้น โดยจะ

ต้องทำการศึกษาวิเคราะห์ให้แน่ชัดแล้วว่าเป็นวัตถุชุดเดียวกันจริง การให้เลขทะเบียนจะประกอบด้วยเลข ๓ ส่วน โดยแบ่งวิธีการใช้เลขเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. เลขทะเบียนที่ใช้เฉพาะในการบันทึกลงบัญชีทะเบียน สมุดทะเบียน บัตรทะเบียน และได้รับโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ซึ่งถ่ายภาพพร้อมหรือรวมกันเป็นชุด เพื่อต้องการให้ทราบว่าเป็นชุดรายการนี้ประกอบด้วยวัตถุจำนวนกี่ชิ้น จะประกอบด้วย ลำดับที่ / ปีพุทธศักราช (จำนวนทั้งหมดที่ประกอบกันเป็นชุด) เช่น ชุดขันน้ำพานรองพร้อมฝาและจอก หมายเลขทะเบียน ๑/๒๕๔๙ (๔) หมายถึง ชุดวัตถุรายการนี้ หมายเลขทะเบียน ๑/๒๕๔๙ ประกอบด้วยวัตถุ ๔ ชิ้น ได้แก่ ๑.ขันน้ำ ๒. พานรอง ๓. ฝา ๔. จอก สาเหตุที่จำเป็นต้องใช้เลขบอกจำนวนภายในวงเล็บต่อท้ายเลขทะเบียนประจำวัตถุที่เป็นชุด เพราะหากวัตถุชิ้นใดชิ้นหนึ่งถูกจับแยกออกไป ขำรดเสียหายแล้วทั้งไป หรือเกิดสูญหายไป จะได้ทราบและตรวจสอบข้อมูลที่ถูกต้องของวัตถุชุดนั้นได้

๒. เลขทะเบียนที่ใช้เขียนลงหรือหมายไว้บนตัววัตถุแต่ละชิ้นที่จะประกอบกันเป็นชุดเดียว ประกอบด้วย ลำดับที่ / ปีพุทธศักราช / ลำดับที่ของวัตถุในชุด เช่น ชุดขันน้ำพานรองพร้อมฝาและจอก หมายเลขทะเบียน ๑/๒๕๔๙(๔) เมื่อนำมาใช้เขียนลงบนตัววัตถุแต่ละชิ้น คือ

ขันน้ำ เขียนเลข ๑/๒๕๔๙/๑

พานรอง เขียนเลข ๑/๒๕๔๙/๒

ฝา เขียนเลข ๑/๒๕๔๙/๓

จอก เขียนเลข ๑/๒๕๔๙/๔

อนึ่ง เนื่องจากโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ที่เป็นหรืออยู่ในชุดเดียวกัน มีความหลากหลาย จึงขอจัดเป็นประเภทพร้อมตัวอย่างการให้เลขทะเบียน หรือเลขประจำวัตถุ รวมทั้งลักษณะการเขียนอธิบายรายละเอียดของวัตถุดังนี้

การทำเครื่องหมายบนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

การเขียน หรือการทำป้ายติดที่ตัวโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ถือเป็นวิธีการทำเครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์บนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่พิพิธภัณฑ์ทั่วไปต้องทำ เพื่อป้องกันการสูญหาย สะดวกในการค้นหาและตรวจสอบ ก่อนทำเครื่องหมายใดๆ ลงบนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ จะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

๑. ศึกษาวัตถุแต่ละชนิดอย่างละเอียดรอบคอบและระมัดระวัง

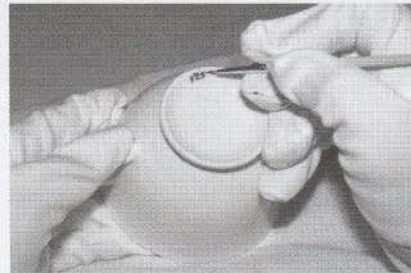
๒. ตำแหน่งที่จะเขียนและขนาดตัวเลขต้องเหมาะสม ไม่เด่นชัดเกินไป ไม่ทำลายความสำคัญและสุนทรียของวัตถุ รวมทั้งไม่รบกวนสายตาผู้ชมขณะจัดแสดง ควรใช้ตัวเลขอารบิกเพื่อความเป็นสากล

๓. หากวัตถุมีฝาปิดที่แยกออกจากกันได้ มีฐานหรือชิ้นส่วนอื่นที่ถอดแยกออกจากกันได้ เช่น หีบพระธรรมแบบพื้นเมืองภาคเหนือ ที่แยกออกจากกันได้ ๓ ส่วน คือ ฐาน ตัวหีบและฝา จะต้องเขียนหมายเลขทะเบียนทั้งสามส่วน

๔. วัสดุที่ใช้เขียนมีหลายชนิด ควรเลือกใช้ให้เหมาะสมและไม่ทำความเสียหายต่อวัตถุติดทนนาน ไม่ลบเลือนง่าย มองเห็นได้ชัด

๕. หากไม่สามารถเขียนเลขทะเบียนลงบนวัตถุได้ ต้องทำป้ายกระดาษแข็งเคลือบพลาสติก หรือป้ายพลาสติกขนาดเล็กพออ่านได้ผูกติดกับวัตถุ

๖. วัตถุที่ขอยืมมาจัดแสดงหรือจัดกิจกรรมชั่วคราว ไม่ต้องเขียนเลขทะเบียนบนวัตถุ ให้ทำป้ายผูกแทน หรือจะติดเป็นแทปกระดาษก็ได้ หากมั่นใจว่าเมื่อลอกออกแล้วไม่ทำลายสภาพวัตถุ

ตัวอย่างตารางวิธีการเขียนเลขลงบนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

ชนิดหรือประเภทของวัตถุ	วัสดุในการเขียน	ตำแหน่งที่ควรเขียน	คำแนะนำพิเศษ
๑๖. วัตถุที่ทำจากงาช้าง	สีน้ำมัน (ขาวหรือดำ)	เขียนที่ฐานหรือด้านในหรือในที่ที่เหมาะสมไม่ทำลายความสวยงามของวัตถุ	ทาแลคเกอร์หรือเคลือบป้องกันเลขลบเลือน
๑๗. ภาพวาดภาพเขียน	ใช้ดินสอเบอร์ ๓	เขียนที่มุมขวาหรือด้านที่ไม่ได้มีภาพวาดตรงมุมล่างด้านขวา	ถ้าใช้หมึกประทับทำได้เมื่อประทับด้านหลังของภาพ

การวัดขนาดโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

การให้รายละเอียดเกี่ยวกับขนาดของโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการจัดทำทะเบียน มีหลักการดังนี้

๑. มาตรฐานที่ใช้วัด คือ ระบบเมตริก วัดเป็นเซนติเมตร
๒. การวัดมีหลักการที่แน่นอน คือ วัดส่วนที่สูง กว้าง หรือยาวที่สุดของวัตถุ
๓. การเก็บข้อมูลควรเริ่มต้นวัดความสูงเป็นสิ่งแรก ต่อไปคือ กว้าง หนา หรือเส้นผ่าศูนย์กลาง หากมีฐานจะต้องวัดความสูง กว้าง ของฐานด้วย
๔. หากเป็นเครื่องทอง เครื่องเงิน อัญมณี เพชรพลอย ลูกปัด นอกจากการวัดความสูงหรือความกว้าง หรือหนา หรือเส้นผ่าศูนย์กลางแล้ว ควรจะต้องชั่งน้ำหนักและนับจำนวนด้วย
๕. การใช้อักษรย่อในการวัดขนาด

ส. = สูง ย. = ยาว สฐ. = สูงรวมฐาน/สูงพร้อมฐาน
 ก. = กว้าง ตก. = ตักกว้าง ศก. = เส้นผ่าศูนย์กลาง
 รฐ. = ฐานกว้าง รฐส. = ฐานสูง นน. = น้ำหนัก
 ปก. = ปากกว้าง (วัตถุประเภทถ้วยชาม แจกัน ไห กระปุก ตลับ ฯลฯ)
 สผ. = สูงพร้อมฝา/สูงรวมฝา (วัตถุที่มีฝาปิด) น. = หนา

การถ่ายภาพและจัดเก็บภาพถ่ายโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

การถ่ายภาพ

หลังจากผ่านขั้นตอนการเขียน หรือผูกเลขกับโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เรียบร้อยแล้ว ก็ถึงขั้นตอนการถ่ายภาพ ซึ่งเป็นการบันทึกรูปพรรณสัณฐาน สภาพ และรายละเอียดต่างๆบนตัววัตถุ เพื่อใช้เป็นหลักฐานสำคัญ ประกอบการทำทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุอีกส่วนหนึ่ง โดยจะแบ่งการปฏิบัติงานออกเป็นดังนี้ คือ

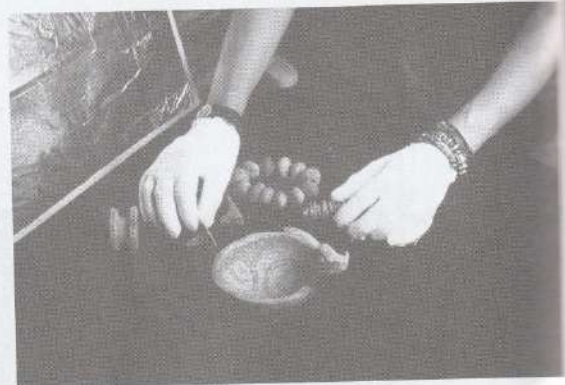

การเตรียมการถ่ายภาพ

๑. เตรียมตัว

โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง ในอันที่จะต้อง ดูแลรักษา ทำนุบำรุง ให้ทรงไว้ซึ่งคุณค่าและคงอยู่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติสืบไป ดังนั้น ผู้ถ่ายภาพจะต้องฝึกฝน พยายามดูแลห่วงใย ในเรื่องของความรอบคอบระมัดระวัง ในการ เคลื่อนย้าย หยิบยก ให้มากที่สุด อีกทั้ง ยังต้อง

มีการวางแผนล่วงหน้า วัตถุที่จะถ่ายนั้นมีขนาดและน้ำหนักเป็นเช่นไร หากมีการเคลื่อนย้ายไปเพื่อทำการถ่ายภาพ จะเสี่ยงต่อการเกิดอันตรายเสียหายหรือไม่ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ บางชิ้น ไม่สามารถที่จะทำการเคลื่อนย้าย เช่น มีขนาดใหญ่ น้ำหนักมาก มีการสึกหรอผุกร่อนมาก หรือมีการติดตั้งจัดแสดงไว้อย่างถาวร ไม่เหมาะที่จะทำการเคลื่อนย้าย เป็นต้น ความปลอดภัยต่อ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ จะต้องมาเป็นอันดับแรกเสมอ

๒. เตรียมอุปกรณ์

- กล้องถ่ายภาพ ในปัจจุบันจะเป็นระบบดิจิทัล แทบทั้งหมด ซึ่งสามารถสร้างภาพที่มีความคมชัดสวยงามได้เหมือนกับกล้องรุ่นเก่าที่ยังใช้ฟิล์มบันทึกภาพ อีกทั้งยังสะดวกรวดเร็ว และประหยัดกว่าการใช้ฟิล์ม ในเรื่องของการปรับแต่งภาพ การนำภาพไปใช้ รวมทั้งการจัดเก็บภาพ

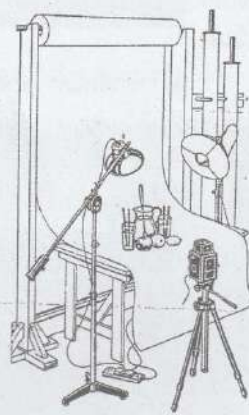
- ขาตั้งกล้อง ควรเลือกขาตั้งที่มีขนาดเหมาะกับกล้อง ป้องกันการสั่นไหวได้อย่างมั่นคง สะดวกในการปรับเปลี่ยนมุมสูงต่ำ หันซ้ายขวา ปรับก้มเงย เมื่อใดที่มีการถ่ายภาพในสภาพแสงที่น้อย กล้องอัตโนมัติจะปรับความเร็วชัตเตอร์ของตัวเองลงต่ำ เพื่อให้ได้รับแสงนานขึ้นเพียงพอ กับความต้องการ ขาตั้งกล้องจึงมีความจำเป็นที่ต้องนำมาใช้เพื่อป้องกันการสั่นไหวของกล้อง เมื่อใช้ความเร็วชัตเตอร์ต่ำๆ

- ฉากหลังพร้อมอุปกรณ์ติดตั้ง มักนิยมใช้พวกผ้าหรือกระดาษ เลือกใช้ขนาดต่างๆ กันตามขนาดของโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่จะถ่ายภาพ จะเลือกใช้สีอะไรก็ได้ แต่ไม่ควรใช้สีที่จัดเกินไป เพราะภาพที่ได้จะมีสีของฉากหลังเข้าไปปนกับสีของวัตถุ ทำให้สีของวัตถุผิดไปจากความเป็นจริง ถ้าจะให้ดีควรใช้ฉากหลังสีเทา หรือสีขาวเท่านั้น

- โต๊ะวาง โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ หากวัตถุที่จะนำมาถ่ายภาพนั้นมีขนาดที่สามารถจะเคลื่อนย้ายได้ โดยไม่เกิดผลเสียให้กับตัววัตถุแล้ว การถ่ายทำควรนำวัตถุตั้งกล้วมวางไว้บนฉากบนโต๊ะที่เตรียมไว้ หากวัตถุที่จะถ่ายมีน้ำหนักมาก ไม่เหมาะแก่การเคลื่อนย้าย ควรจะถ่ายทำทั้งที่ขณะตั้งแสดงอยู่ในลักษณะนั้น โดยนำฉากหลังเข้าไปติดตั้งด้านหลังของวัตถุ จากนั้นจึงนำอุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ เข้าเพิ่มเติม และดำเนินการถ่ายทำต่อไป ณ ที่ที่วัตถุตั้งแสดงอยู่

- ไฟส่องสว่าง เนื่องจากการถ่ายภาพโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ นั้น มักจะเป็นการถ่ายทำภายในอาคาร สภาพแสงตามธรรมชาตินั้น จะไม่เพียงพอ ไม่สะดวกในการควบคุมความเข้มของแสง และการปรับเปลี่ยนทิศทางของแสง แสงประดิษฐ์จึงเข้ามามีส่วนช่วยในการถ่ายภาพ เช่น ใช้หลอดไฟหรือใช้แฟลช โดยใช้จำนวน ๑ หรือ ๒ ดวง ก็เพียงพอ พร้อมทั้งแผ่นโฟมสีขาวสำหรับสะท้อนแสง หากมีไฟส่องสว่างเพียงอย่างเดียว

๓. เตรียมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

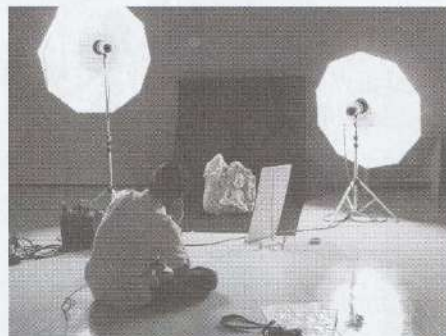
จัดกลุ่มโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่มีน้ำหนักของสัณฐานคล้ายๆกัน ขนาดใกล้เคียงกันเข้าไว้ด้วยกัน แยกสีอ่อนๆ เช่น กลุ่มดินเผา ปูนปั้น ภาชนะเขียนสี ไม้กลุ่มหนึ่ง กลุ่มสำริดเข้มๆ หินสีเข้มหรือวัตถุอื่นที่มีสีเข้มๆไว้กลุ่มหนึ่ง ทั้งนี้ เพื่อประหยัดเวลาในการติดตั้งฉาก

การดำเนินการถ่ายภาพ

๑. นำวัตถุขึ้นตั้งบนฉากหลังที่เตรียมไว้ อย่างระมัดระวังหากวัตถุมีสีเข้มก็ควรใช้ฉากหลังสีขาว วัตถุมีสีอ่อนควรเลือกใช้ฉากหลังสีดำ โดยเลือกวัตถุจากที่เตรียมแบ่งกลุ่มไว้แล้ว

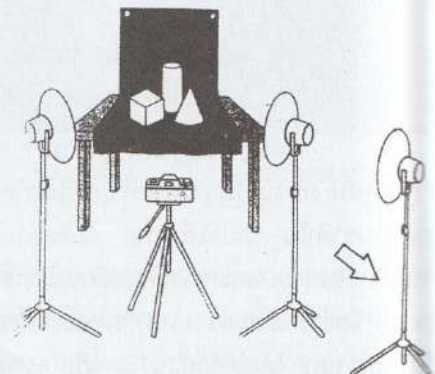

๒. การจัดแสง หากจะใช้แหล่งแสงจากธรรมชาติ เช่น แสงที่ผ่านหน้าต่าง หรือประตูห้องเข้ามา หรือแสงสว่างบริเวณระเบียงอาคารที่ค่อนข้างสว่างพอเป็นแสงหลัก แล้วใช้แผ่นสะท้อนแสง สะท้อนแสงเข้าไปที่วัตถุ อีกด้านหนึ่งของแสงหลัก เพื่อลบเงาของวัตถุที่เกิดจากแสงหลักนั้น ก็ได้

โดยทั่วไปแล้ว มักนิยมใช้แหล่งแสงจากแสงประดิษฐ์ คือ หลอดไฟ หรือไฟแฟลชมากกว่า เพราะควบคุมทิศทางและความเข้มของแสงได้ดีกว่า โดยจะส่องจากหลอดโดยตรง หรือส่องสว่างไปยังแผ่นสะท้อนแสง ให้แสงสะท้อนกลับมายังวัตถุอีก ซึ่งจะทำให้ได้แสงเงาที่นุ่มนวลกว่าการส่องสว่างจากหลอดไปยังวัตถุโดยตรง

การจัดแสงควรให้หลอดหนึ่งเป็นแสงหลัก วางทำมุม ๔๕ องศา กับแนวตรงระหว่างกล้องกับวัตถุ อยู่ด้านใดด้านหนึ่งของกล้อง อีกหลอดหนึ่งวางทำมุมเหมือนกับหลอดแรกแต่อยู่คนละด้านกับหลอดแรกใช้เป็นแสงลบเงา โดยให้ระยะจากหลอดถึงวัตถุมีมากกว่าระยะของหลอดแรก เพื่อภาพที่ปรากฏจะได้มีเงาเดียว จากแสงหลักเท่านั้นและเป็นเงาที่นุ่มนวล ไม่เด่นชัด เพราะมีแสงลบเงาอยู่อีกด้านหนึ่งนั่นเอง

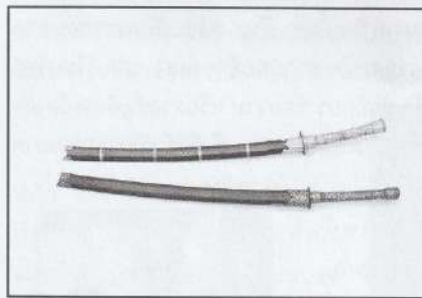
๓. การจัดวางภาพ ควรใช้กรอบภาพให้เหมาะสมกับรูปทรงของวัตถุ วัตถุรูปทรงตั้งให้ใช้กรอบภาพวัตถุแนวตั้งรูปร่างยาวให้ใช้กรอบภาพแนวนอน

แนวของกรอบภาพ แนวตั้งที่ถูก

แนวของกรอบภาพ แนวตั้งที่ผิด

แนวของกรอบภาพ แนวนอนที่ถูก

แนวของกรอบภาพแนวนอนที่ผิด

การเว้นช่องว่างในภาพให้เหมาะสม ไม่เหลือพื้นที่ว่างในภาพ มากเกินไป หรือน้อยเกินไป

ช่องว่างในภาพน้อยเกินไป "

น้อยไป

ช่องว่างในภาพมากเกินไป

มากไป

ช่องว่างในภาพเหมาะสม

พอเหมาะ

การอนุรักษ์และดูแลรักษาโบราณวัตถุและวัตถุทางวัฒนธรรม¹

โบราณวัตถุ คืออะไร ?

นิยามคำว่า “โบราณวัตถุ” ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของโบราณวัตถุว่า

“สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี” ²

ส่วนวัตถุทางวัฒนธรรม หมายถึง วัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้ หรือคือวัตถุหรือสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์ผลิตขึ้นมาใช้ในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร บ้านเรือน ยารักษาโรค เครื่องมือเครื่องใช้ และเป็นสิ่งที่สามารถบอกวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น เขียนหมาก หวดข้าว ครก กระบุง ขามตราไก่ เป็นต้น

โบราณวัตถุและวัตถุทางวัฒนธรรมนั้นมีการผลิตด้วยวัสดุที่หลากหลาย สามารถจำแนกตามวัสดุที่ใช้ผลิตได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. อินทรีย์วัตถุ เป็นวัตถุที่ได้มาจากพืช สัตว์ และการสังเคราะห์ เช่น กระดาษ งาม้าง เขา สัตว์ เสื้อผ้า เครื่องจักสาน ไม้ พลาสติก ยางสังเคราะห์ โดยวัตถุที่ผลิตจากอินทรีย์วัตถุนั้น มีคุณสมบัติไม่คงทนต่อสภาพอากาศ ไวต่อแสง และเป็นอาหารของเชื้อรา แมลง และสัตว์กัดแทะต่างๆ
2. อนินทรีย์วัตถุ เป็นวัตถุจำพวกหิน ดิน โลหะ และแร่ธาตุต่างๆ เช่น เครื่องแก้ว หินสี พลอย เพชร ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก เครื่องมือสำริด
3. วัตถุที่มีส่วนผสมของทั้งอินทรีย์วัตถุและอนินทรีย์วัตถุรวมอยู่ด้วยกัน เช่น ภาพจิตรกรรม ภาพถ่าย เครื่องประดับ

การจัดเก็บและดูแลรักษา

การดูแลรักษาวัตถุในแต่ละประเภท จะมีความแตกต่างกันไปตามแต่วัสดุของวัตถุชิ้นนั้นๆ เนื่องจากการเสื่อมสภาพของวัตถุมีปัจจัยที่แตกต่างกัน โดยหลักแล้วการดูแลรักษาขั้นพื้นฐานคือการจัดเก็บในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับวัตถุต่างๆ ด้วยวิธีการที่ถูกต้อง และหมั่นดูแลรักษาทำความสะอาดด้วยวิธีการที่ถูกต้อง

¹ เรียบเรียงโดย นางสาวนัยนา มั่นปาน ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พินาย

² พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535, 57.

ปัจจัยการเสื่อมสภาพ

- การจัดเก็บในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม สามารถจัดการได้ด้วยการเลือกวัสดุที่ถูกต้องเหมาะสมในการเก็บรักษา และควบคุมสภาพสิ่งแวดล้อมภายในห้องที่จัดเก็บ เช่น การควบคุมความชื้น อุณหภูมิ แสงสว่าง การหมุนเวียนอากาศ

- ความชื้น เป็นตัวการในการเสื่อมสภาพของวัตถุเป็นอย่างมาก โดยจะส่งผลให้แมลงและจุลินทรีย์เติบโตอย่างรวดเร็ว และเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายใน ก่อให้เกิดผลแก่วัตถุต่างๆ เช่น เชื้อราเติบโตอย่างรวดเร็ว ผ้าเปื่อยขาด กระดาษบวม โลหะเกิดสนิม ไม้แตกร้าว โกงงอ หนังสือตัวบดงอ การควบคุมความชื้นสามารถควบคุมได้โดยการติดตั้งเครื่องปรับอากาศเพื่อนำความชื้นออกไปและนำความเย็นเข้ามาแทนที่ ซึ่งสามารถใช้เครื่องวัดความชื้นสัมพัทธ์เพื่อตรวจสอบระดับความชื้นว่าพอเหมาะกับวัตถุหรือไม่ ในกรณีที่เปื้อนวัตถุที่อ่อนไหวต่อสภาพอากาศสามารถติดตั้งเครื่องควบคุมความชื้นร่วมด้วย ทั้งนี้การควบคุมความชื้นที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย และมีราคาไม่แพงสามารถหาซื้อได้ง่าย คือการใช้สารดูดความชื้น (ชนิดซิลิกา) เพื่อดูดความชื้นในพื้นที่ขนาดเล็ก เช่น ตู้จัดแสดง โดยคำนวณพื้นที่ 1 ตารางฟุต / ซิลิกาเจล 50 กรัม ทั้งนี้ซิลิกาเจลสามารถบ่งบอกระดับความชื้นของพื้นที่นั้นๆ ได้ ด้วยการเติมสารเคมีเพื่อบ่งบอกความชื้น เช่น สารประกอบโคบอลต์ จะทำให้ซิลิกาเจลเป็นสีน้ำเงินเมื่อพื้นที่แห้ง เป็นสีชมพูเมื่อพื้นที่ชื้น เมทิลไวโอเลตจะทำให้ซิลิกาเจลเป็นสีส้มเมื่อพื้นที่แห้ง และเปลี่ยนเป็นสีเขียวเมื่อพื้นที่ชื้น³

- อุณหภูมิและแสงสว่าง เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพได้เช่นเดียวกัน โดยหากวัตถุจัดเก็บอยู่ในพื้นที่ที่อุณหภูมิไม่เหมาะสมก็จะทำให้เกิดการแตกหัก แตกร้าวและเปลี่ยนสี หากโดนแสงแดดหรือรังสียูวีหรือรังสีที่มองเห็นได้ จะส่งผลให้สีเปลี่ยน เช่น สีจาง หรือมืดลง ดังนั้นเพื่อรักษาวัตถุให้คงอยู่ต่อไป แสงแดดหรือแสงไฟจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรโดนผิวของวัตถุ โดยเฉพาะวัตถุที่มีความอ่อนไหวเป็นอย่างยิ่ง เราสามารถป้องกันแสงได้ด้วยการติดตั้งม่านกรองแสงเพื่อป้องกันแสงแดดกระทบวัตถุ และใช้หลอดไฟชนิด แอล อี ดี (LED) เนื่องจากเป็นหลอดไฟที่ไม่มีความร้อนและรังสียูวีแผ่ออกมา จึงสามารถใช้ส่องสว่างในห้องหรือตู้จัดแสดงแทนหลอดไฟประเภทอื่นๆ หากเป็นวัตถุประเภทภาพจิตรกรรมหรือภาพถ่ายควรมีการควบคุมความเข้มแสงไม่เกิน 50 LUX เพื่อป้องกันไม่ให้สีภาพซีดจาง และการควบคุมอุณหภูมินั้น สามารถติดตั้งระบบปรับอากาศเพื่อควบคุมอุณหภูมิให้คงที่ประมาณ 22 องศาเซลเซียส เพื่อรักษาสภาพของวัตถุ

³ จิราภรณ์ อรัณยนาท, การดูแลรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ์ กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ, 2558), 152.

- ระบบหมุนเวียนอากาศ การระบายอากาศมีความจำเป็นอย่างมาก เนื่องจากจะช่วยให้อากาศหมุนเวียน ไม่สะสมความชื้น เชื้อรา หรือไข่แมลง ทำให้อากาศสะอาดไม่มีฝุ่นละออง เกาะจับที่วัตถุ
- การจัดเก็บ เมื่อสภาพแวดล้อมมีความเหมาะสมแล้ว บรรจุภัณฑ์และวิธีการจัดเก็บล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วัตถุเสื่อมสภาพ การใช้บรรจุภัณฑ์ในการจัดเก็บต้องเป็นบรรจุภัณฑ์นุ่ม สะอาด ไม่มีส่วนผสมของกรด กระดาษที่ใช้ห่อต้องปราศจากกรด สี หรือสีไม่ละลายหากโดนความร้อนหรือความชื้น การสัมผัสวัตถุควรสวมถุงมือเพื่อป้องกันสิ่งปนเปื้อน หรือป้องกันเหงื่อไม่ให้สัมผัสโดนวัตถุ

ตารางแสดงสภาวะที่เหมาะสมในการเก็บรักษาวัตถุประเภทต่างๆ⁴

ชนิดวัตถุ	ความชื้นสัมพัทธ์	อุณหภูมิ (องศาเซลเซียส)
โลหะ	ต่ำกว่า 45	18-25
เหล็ก	ต่ำกว่า 35	18-25
ภาชนะดินเผา	45-55	18-22
หิน	35-60	18-25
แก้ว	42-55	18-25
ไม้ กระดูก	45-60	18-22
ผ้า หนังสือตัว	50-60	18-22
ภาพจิตรกรรม	60-65	18-22
ภาพจิตรกรรมสีน้ำ	50-60	18-22
ภาพถ่าย	35-40	18-22

การทำความสะอาด

การทำความสะอาดวัตถุแต่ละชนิด มีความแตกต่างกัน เนื่องจากประเภทของวัสดุที่ผลิตมี การระบายความชื้นและคงทนต่อสภาพแวดล้อมแตกต่างกัน โดยวิธีการทำความสะอาดสามารถแบ่งได้เป็น 2 วิธี คือ

1. การทำความสะอาดแบบแห้ง ได้แก่ การใช้แปรงขนอ่อนปัด หรือการใช้ยางลบสีขาว หรือ วัสดุยางธรรมชาติ (Dry Cleaning Sponge) ทำความสะอาดที่ผิววัตถุ

⁴ พวงพร ศรีสมบุรณ์, การดูแลรักษาวัตถุทางวัฒนธรรม ด้วยหลักการวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์, กลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2563, 3.

2. การทำความสะอาดแบบเปียก คือ การทำความสะอาดด้วยสารละลายแต่ละประเภทตามแต่ความเหมาะสมของวัสดุ

การทำความสะอาดวัตถุประเภทต่างๆ

- วัตถุประเภททองคำ⁵

ทองคำ เป็นโลหะที่มีข้อดีคือไม่เป็นสนิม แต่ก็มีข้อเสียคือเป็นโลหะเนื้ออ่อน ทำให้ต้องมีความระมัดระวังในการหยิบจับ เนื่องจากอาจทำให้เกิดรอยขีดข่วน ฉีกขาด หรือเสียรูปทรงได้ สำหรับการทำความสะอาด ควรเริ่มต้นจากการทำความสะอาดแบบแห้งด้วยการใช้แปรงขนอ่อนปัดฝุ่นละอองออกก่อน หากยังสกปรกอยู่ สามารถทำความสะอาดโดยใช้สำลีหรือผ้าสะอาดชุบด้วยสารละลายเอทิลแอลกอฮอล์ 100% หรือ 95% แล้วใช้ทำความสะอาดอย่างระมัดระวัง หลังจากนั้นทิ้งไว้ให้แห้งและจัดเก็บด้วยการห่อกระดาษไขเกรด และจัดเก็บในกล่องกำมะหยี่ที่มีขนาดเหมาะสม

- วัตถุประเภทเงิน⁶

วัตถุประเภทเงิน เป็นโลหะเนื้ออ่อนที่เกิดสนิมได้ง่ายเมื่อทำปฏิกิริยากับอากาศ หรือคลอไรด์ หรือซัลไฟด์จากมลภาวะในอากาศ (กำมะถัน) จนเกิดคราบสีดำ หมอง แต่ไม่เป็นอันตรายต่อเนื้อโลหะสามารถทำความสะอาดได้โดยเริ่มต้นจากการทำความสะอาดแบบแห้งด้วยการใช้แปรงขนอ่อนปัดฝุ่นละอองออกก่อน หากยังมีคราบดำอยู่ สามารถใช้ผงหินปูนละเอียดสีขาว (แคลเซียมคาร์บอเนต) เช็ดทำความสะอาดอย่างระมัดระวังเนื่องจากอาจทำลายเนื้อโลหะได้ หรืออีกวิธีคือการใช้สารละลายเอทิลแอลกอฮอล์ 100% หรือ 95% เช่นเดียวกับทองคำ

วิธีการที่ง่ายและสามารถทำได้ที่บ้านเพื่อขจัดคราบหมองดำ คือการใช้ดินสอพองที่ไม่ใส่น้ำหอมและไม่ใส่สี นำมาละลายน้ำสะอาด แยกและกรองเม็ดยที่เป็นก้อนแข็งหรือคมออก แล้วใช้สำลีชุบน้ำดินสอพองมาเช็ดเบาๆที่ผิวของเงิน ทำซ้ำๆจนเงินมีผิวสีเทา แล้วจึงเช็ดด้วยสำลีจุ่มน้ำสะอาดจนหมดคราบดินสอพอง และซับด้วยผ้าสะอาดให้แห้ง วิธีการนี้จะช่วยให้ไม่ทิ้งคราบเขียวที่มักพบเมื่อใช้สารเคมีหรือใช้ผลไม้รสเปรี้ยว

การรักษาไม่ให้เกิดสนิมของเงิน สามารถใช้การเคลือบด้วยสารละลายพาราโลยด์บี-72 ผสมกับตัวทำละลายอะซิโตน (Acetone) ความเข้มข้น 1% แล้วห่อด้วยกระดาษไขเกรดและห่อทับด้วยกระดาษชุบสารละลายเลด (II) แอซิเตต แล้วบรรจุในกล่องแยกจากวัตถุอื่นๆ

⁵ เรื่องเดียวกัน, 5.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 5.

- วัตถุประเภทโลหะผสมของทองแดง เช่น สำริด ทองเหลือง⁷

โลหะที่มีส่วนผสมของทองแดงสามารถเกิดสนิมง่ายเมื่อมีความชื้นหรือสัมผัสแร่ธาตุที่อยู่ในดิน โดยสนิมที่เกิดขึ้นมีด้วยกัน 3 ประเภท ได้แก่ สนิมสีน้ำตาลแดง (ทองแดงออกไซด์) สนิมสีเขียวเข้ม (ทองแดงคาร์บอเนต และทองแดงซัลเฟต) และสนิมสีเขียวอ่อน (ทองแดงคลอไรด์) หรือที่เรียกว่า โรคสำริด (Bronze disease) ซึ่งสนิมประเภทนี้จะกัดกร่อนเนื้อโลหะทำให้ไม่สามารถนำกลับคืนมาได้ ดังนั้นการทำความสะอาดจึงห้ามทำความสะอาดด้วยน้ำที่มีคลอรีนหรือน้ำแร่ และควรควบคุมความชื้นสัมพัทธ์ให้ต่ำกว่า 45% ซึ่งการทำความสะอาดควรทำความสะอาดแบบแห้งก่อนเป็นอันดับแรก หากสิ่งสกปรกไม่ออกจึงค่อยใช้สำลีหรือผ้าสะอาดชุบด้วยสารละลายเอทิลแอลกอฮอล์ 100% หรือ 95% ทำความสะอาดอย่างระมัดระวัง แล้วจึงเคลือบด้วยสารละลายพาราโลยด์พี-72 ผสมกับตัวทำละลายอะซิโตน (Acetone) ความเข้มข้น 1% แล้วห่อด้วยกระดาษไครดและห่อทับด้วยกระดาษชุบสารละลายเลด (II) แอซิเตต แล้วบรรจุในกล่องแยกจากวัตถุอื่นๆ

หากวัตถุเกิดสนิมสีเขียวอ่อน ทำความสะอาดบริเวณนั้นด้วยสารละลายอะซิโตน แล้วเคลือบด้วยสารเคมีเบนโซไตรอาโซลหรือซิลเวอร์ออกไซด์ ทั้งนี้ขณะทำความสะอาดไม่ควรสูดดมหรือสัมผัสสนิมเด็ดขาด

- วัตถุประเภทเหล็ก⁸

เหล็ก เป็นโลหะเนื้อแข็ง เป็นสนิมได้ง่ายเมื่อสัมผัสอากาศและความชื้น โดยสนิมเหล็กสามารถแบ่งออกได้เป็นสนิมสีน้ำตาลแดง (เหล็กออกไซด์) และสนิมสีน้ำตาลส้มคล้ายหยดน้ำ (เหล็กคลอไรด์) ซึ่งสนิมประเภทหลังเป็นสนิมอันตรายที่จะทำให้เกิดการทำลายเนื้อเหล็กจนหมดความแข็งแรง ดังนั้นการเก็บรักษาจึงควรเก็บในที่แห้ง หรือควบคุมความชื้นสัมพัทธ์ไม่เกิน 35% และการทำความสะอาดจึงห้ามใช้น้ำทำความสะอาด ควรใช้สำลีหรือผ้าสะอาดชุบด้วยสารละลายเอทิลแอลกอฮอล์ 100% หรือ 95% ทำความสะอาด แล้วจึงเคลือบด้วยสารละลายพาราโลยด์พี-72 ผสมกับตัวทำละลายอะซิโตน (Acetone) ความเข้มข้น 3% เพื่อป้องกันความชื้นอันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดสนิม ในกรณีที่เหล็กเกิดสนิมสีแดง ให้ใช้กระดาษทรายละเอียดขัดสนิมออกแล้วค่อยทำความสะอาด

- วัตถุประเภทดินเผา⁹

วัตถุดินเผา ค่อนข้างมีความคงทนต่อสภาพแวดล้อม แต่หากสัมผัสความชื้นและไม่สามารถระบายความชื้นออกได้ ก็อาจก่อให้เกิดเชื้อราที่พื้นผิวของวัตถุได้ ในส่วนของการทำความสะอาด เริ่ม

⁷ เรื่องเดียวกัน, 5.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 7.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 7.

จากการทำความสะอาดแบบแห้งด้วยการใช้แปรงขนอ่อนปัดฝุ่นละอองออกก่อน แล้วจึงใช้กระดาษสาชุบน้ำสะอาดขั้วทำความสะอาด แล้วจึงเช็ดให้แห้ง ในกรณีที่วัตถุไม่มีการเคลือบผิวและมีการเขียนสีให้ใช้แปรงขนอ่อนปัดฝุ่นทำความสะอาดเท่านั้น มิเช่นนั้นสีจะหลุดลอกออก

- วัตถุประเภทหิน¹⁰

หิน เป็นวัตถุมีความคงทนต่อสภาพแวดล้อมที่สุดในบรรดาวัสดุทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตามหินแต่ละประเภทมีลักษณะรูพรุนและโครงสร้างที่แตกต่างกัน จึงควรศึกษาประเภทและชนิดของหินก่อนการทำความสะอาด และควรเก็บรักษาอยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพเหมาะสม มิเช่นนั้นจะเกิดเชื้อรา หรือเกิดการแตกร้าวได้

สำหรับการทำความสะอาด เบื้องต้นควรทำความสะอาดแบบแห้งด้วยการใช้แปรงขนอ่อนปัดฝุ่นละอองออกก่อน หากมีคราบสกปรกสามารถใช้สารละลายเอทิลแอลกอฮอล์ 100% หรือ 95% ทำความสะอาดด้วยแปรงขนอ่อนอย่างระมัดระวัง แล้วจึงใช้ผ้าสะอาดหรือกระดาษสาขั้วให้แห้ง หากมีคราบเปื้อนจากไขมัน สามารถใช้สารละลายอะซิโตนเช็ดเฉพาะบริเวณที่เป็นคราบได้

- วัตถุประเภทปูน

วัตถุประเภทปูนที่พบ มักเป็นส่วนประกอบของงานสถาปัตยกรรม เช่น ชิ้นส่วนประติมากรรมปูนปั้นประดับโบราณสถาน ดังนั้นการดูแลรักษาวัตถุประเภทปูน จึงมักเป็นส่วนหนึ่งในการดูแลรักษาโบราณสถานด้วย

ปูนที่นำมาใช้ในงานโบราณสถาน เป็นปูนที่ได้จากวัตถุดิบจากธรรมชาติเป็นหลัก จึงมีคุณสมบัติที่ไม่แข็งเกินไป มีความยืดหยุ่น เนื้อไม่ละเอียดมาก สามารถกะเทาะปูนฉาบได้ง่าย เมื่อนำมาก่ออิฐหรือฉาบผนังโบราณสถานจึงมีคุณสมบัติระบายความชื้นได้ดี ส่งผลให้ความชื้นสะสมในโครงสร้างโบราณสถานมีน้อยลง ลดอัตราการเสื่อมสภาพของโครงสร้าง เป็นประโยชน์ต่อการบูรณะหากเกิดความเสียหายต่อตัวโบราณสถาน โดยไม่ทำลายหน้าอิฐโบราณสถานเดิม และไม่ส่งผลต่อการทำลายโครงสร้างในระยะยาว

ปูนที่เราานิยมนำมาใช้ปั้นเป็นลวดลายต่างๆ ในงานโบราณสถาน ได้แก่ “ปูนหมักปูนดำ” ซึ่งมีที่มาจากการใช้ปูนเหนียวชนิดละเอียดมาปั้นเป็นก้อนกลม ตากให้พอแห้ง แล้วเตรียมกระดาษสาหรือกระดาษฟางแช่น้ำให้เปียกชุ่ม เพื่อนำไปผสมกับปูนเหนียว กระดาษจะทำให้เนื้อปูนจับตัวกันได้ดีขึ้น จากนั้นจึงนำเอ็กระดาษมาผสมกับปูนเหนียวแห้งใส่ครกแล้วตำให้เข้ากันโดยไม่ตำและต้องตำอย่างสม่ำเสมอ จนเอ็กระดาษเปียกมาผสมกับเนื้อปูนสนิท เรียกว่า ปูนดำ จากนั้นจึงนำปูนดำมาใส่ถุงพลาสติกมัดให้แน่นไม่ให้อากาศเข้า แช่ไว้ในถังน้ำเพื่อหมักเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2 สัปดาห์ก่อนนำมาใช้ เรียกว่า “ปูนหมัก”

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 7.

ในการทำมาความสะอาด สามารถใช้น้ำสะอาดเช็ดทำมาความสะอาดเบื้องต้นได้ แต่หากมีคราบสกปรกมาก สามารถใช้น้ำสบู่และแปรงขนอ่อน ค่อยๆ ทำมาความสะอาดอย่างระมัดระวัง และไม่ควรถัดจนเป็ยกชุ่มเมื่อทำมาความสะอาดเรียบร้อยจึงเคลือบด้วยสารละลายพาราลอยด์พี-72 ผสมกับตัวทำละลายผสมอะซิโตน (Acetone) อัตราส่วน กว 1,000 กรัม / อะซิโตน 20 ลิตร เพื่อเชื่อมประสานผิวปูนให้มีความแข็งแรง¹¹

ในกรณีที่มีตะไคร่น้ำ ควรกระทำด้วยความระมัดระวังเนื่องจากส่งผลต่อวัตถุและผู้ใช้ โดยในปัจจุบันสารเคมีที่ใช้ในการกำจัดเชื้อราและตะไคร่ ได้แก่ เบนซาโคเนียม คลอไรด์ (Benzalkonium chloride) ผสมน้ำในอัตราส่วน 1:100 ฉีดพ่นให้ทั่วบริเวณหลังจากทำมาความสะอาด¹²

- วัตถุประเภทไม้¹³

ไม้ มีคุณสมบัติในการดูดและคายความชื้นได้ดี ใ่วต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และเป็นอาหารของสัตว์ แมลง รวมถึงเชื้อรา ดังนั้นการจัดเก็บและดูแลรักษาจึงควรมีสถานที่จัดเก็บที่เหมาะสม อากาศหมุนเวียน ถ่ายเทได้ดี และมีการควบคุมความชื้นและอุณหภูมิให้คงที่

สำหรับการทำมาความสะอาด เบื้องต้นควรทำมาความสะอาดแบบแห้งด้วยการใช้แปรงขนอ่อนปัดฝุ่น และไม่ควรถัดให้สัมผัสน้ำ หากวัตถุมีการเขียนสีควรระมัดระวังสีหลุดร่อน ถ้ามีเชื้อราต้องนำวัตถุไปในที่ที่อากาศถ่ายเท และเช็ดด้วยสารละลายเอทิลแอลกอฮอล์ 70% ผสมกับน้ำสะอาด อัตราส่วนเอทิลแอลกอฮอล์ 70% น้ำสะอาด 30% เพื่อลดความชื้นจนกว่าวัตถุจะแห้ง ทั้งนี้ห้ามนำวัตถุไปตากแดดเด็ดขาด

ในกรณีที่พบแมลง ให้คัดแยกวัตถุออกมาและใส่ในถุงพลาสติกอย่างหนา เติมน้ำแก๊สไนโตรเจนแล้วปิดถุงให้สนิท ทิ้งไว้ 7-14 วัน ระหว่างนั้นจึงทำมาความสะอาดสถานที่จัดเก็บให้สะอาด ทั้งนี้สถานที่จัดเก็บไม่ควรเป็นโลหะ เนื่องจากไม้สามารถคายความชื้นออกมาได้และทำให้โลหะเกิดสนิม

¹¹ ตระกูล ร้อยแก้ว, “การศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและวิธีการทางเทคนิคในการอนุรักษ์ประติมากรรมปูนปั้นประดับอาคาร กรณีศึกษา : วัดจุฬามณี อ.เมือง จ.พิษณุโลก,” (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 48-54.

¹² เรื่องเดียวกัน, 48.

¹³ พวงพร ศรีสมบูรณ์, การดูแลรักษาวัตถุทางวัฒนธรรม ด้วยหลักการวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์, กลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 7.

- วัตถุประเภทผ้า¹⁴

วัตถุประเภทผ้า มีปัจจัยการเสื่อมสภาพที่สำคัญคือแสง ความร้อนและความชื้น ดังนั้นการจัดเก็บที่ถูกต้องจึงต้องมีการควบคุมอุณหภูมิ ความชื้น และแสง หากผ้าโดนแสงแดด นานวันเข้าจะส่งผลให้สีผ้าซีดจาง เส้นใยกรอบเปราะ อีกสิ่งที่สำคัญในการจัดเก็บผ้าคือน้ำหนักกดทับ โดยไม่ควรวางผ้าในลักษณะที่ซ้อนทับกัน แต่หากจำเป็นต้องวางซ้อนกันควรให้ผ้าที่มีน้ำหนักมากอยู่ด้านล่างและใช้กระดาษห่อสำหรับวางคั่น หากจัดเก็บด้วยวิธีการพับผ้าแบบปกติ ส่งผลให้เกิดรอยพับยับและขาดในที่สุด โดยเฉพาะผ้าที่มีน้ำหนักมาก เช่น ผ้าทอผสมเส้นโลหะ ควรจัดเก็บด้วยการวางราบเท่านั้น แต่หากต้องพับควรหนุนตรงรอยพับด้วยกระดาษห่อสำหรับ และพับผ้าให้มีรอยพับน้อยและเป็นมุมป้านมากที่สุด และควรหมั่นนำผ้ามาคลี่และเปลี่ยนรอยพับเป็นระยะสำหรับวิธีการจัดเก็บที่ดีที่สุดคือการวางในแนวราบเพื่อไม่ให้เกิดพับ อีกวิธีในการจัดเก็บผ้าผืนยาว เช่น ผ้านุ่ง ผ้าซิ่น ให้ม้วนผ้าใส่แกนกระดาษหรือพลาสติกกลม แล้วใช้กระดาษไครด กระดาษสา หรือผ้าฝ้ายหุ้มแกนแล้วค่อยๆ ม้วนอย่างระมัดระวัง ส่วนที่ขาดหรือชำรุดหรือมีการตกแต่ง ให้ใช้กระดาษไครดหรือกระดาษสาปูทับก่อน จากนั้นจึงห่อด้วยผ้าขาวและรัดด้วยแถบผ้าที่หัวและท้าย

หากเป็นเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย สามารถแขวนด้วยไม้แขวนที่พื้นผ้านุ่ม โดยห้ามเกิดรอยพับต่างๆ ชายผ้าให้หาวัสดุมารองรับ ห้ามให้ชายผ้าห้อยตัวลงมา เสร็จแล้วจึงหุ้มด้วยกระดาษไครดอีกครั้ง อีกวิธีคือการวางผ้าราบในกล่องที่ปูด้วยกระดาษไครด กระดาษสา หรือผ้าฝ้ายสีขาวสะอาด แล้วปิดผ้าให้สนิทเพื่อป้องกันแมลงหรือสัตว์ต่างๆ ในกรณีที่เป็นหมวก ควรมีโครงผ้าหุ้มด้วยกระดาษไครดด้านในเพื่อรักษารูปทรง ทั้งนี้บรรจุภัณฑ์ที่บรรจุผ้าควรมีขนาดใหญ่กว่าตัวผ้าเพื่อป้องกันการยับย่น

สำหรับการทำความสะอาดสามารถใช้แปรงขนอ่อนหรือเครื่องดูดฝุ่นแรงดันต่ำทำความสะอาด โดยดูดฝุ่นผ่านผ้าตาข่ายเพื่อไม่ให้ผ้าชำรุด ทั้งนี้หากมีรอยยับห้ามใช้เตารีดเด็ดขาด ให้ใช้กระจกทับบริเวณที่ยับเท่านั้น

- วัตถุประเภทหาช้าง¹⁵

วัตถุประเภทหาช้าง เป็นอินทรีย์วัตถุที่สามารถผุ กร่อนได้ง่ายเมื่อโดนความชื้น และหากสัมผัสแสงแดดและความร้อน จะทำให้สีของงาเปลี่ยนเป็นสีเหลืองถึงน้ำตาลและแตกร้าว การเก็บรักษาจึงควรอยู่ในพื้นที่ควบคุมอุณหภูมิและห้ามโดนแสงแดด

¹⁴ สรรินทร จรัสณา นิตพล เพ็งลุน และวันวิสาข มณีฉาย, “การจัดเก็บผ้าโบราณ” (เอกสารประกอบการอบรมการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ประเภทผ้าโบราณ ณ ห้องประชุมดำรงราชานุภาพพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, 28-30 มิถุนายน 2553), 84-85.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 9.

ในการทำมาสะอาดสามารถทำมาสะอาดแบบแห้งด้วยแปรงขนอ่อนได้ หากมีคราบสกปรกมาก ใช้น้ำสบู่เช็ดทำมาสะอาด จากนั้นเช็ดซ้ำด้วยเอทิลแอลกอฮอล์ผสมน้ำสะอาด อัตราส่วน 1:1 ซับด้วยผ้าสะอาดหรือกระดาษสา แล้วทิ้งไว้แห้งสนิท

- วัตถุประเภทกระดาษ¹⁶

เป็นวัตถุที่ทำจากเส้นใยพืช มีความไวต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก หากสัมผัสความชื้นจะทำให้เปื่อยยุ่ย บิดงอและขึ้นรา หากสัมผัสแสงแดดและความร้อนจะทำให้เปลี่ยนสี กรอบ แตก และปัจจัยในการเสื่อมสภาพที่สำคัญอีกสาเหตุของกระดาษก็คือสัตว์และแมลง เช่นเดียวกับวัตถุประเภทผ้าและไม้

สำหรับการทำมาสะอาดควรทำมาสะอาดแบบแห้ง หากมีเชื้อราต้องนำวัตถุไปในที่ที่อากาศถ่ายเท และเช็ดด้วยสารละลายเอทิลแอลกอฮอล์ 70% ผสมกับน้ำสะอาด อัตราส่วนเอทิลแอลกอฮอล์ 70% น้ำสะอาด 30% เพื่อลดความชื้นจนกว่าวัตถุจะแห้ง ทั้งนี้ห้ามนำวัตถุไปตากแดดเด็ดขาด

ในกรณีที่พบแมลง ให้คัดแยกวัตถุออกมาและใส่ในถุงพลาสติกอย่างหนา เติมแก๊สไนโตรเจน แล้วปิดถุงให้สนิท ทิ้งไว้ 7-14 วัน ระหว่างนั้นจึงทำมาสะอาดสถานที่จัดเก็บให้สะอาด

- วัตถุประเภทหนังสือ¹⁷

หนังสือ เป็นวัตถุที่มีโปรตีนเป็นองค์ประกอบหลัก มีความไวต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก และเป็นอาหารของสัตว์หรือแมลงเช่นเดียวกับวัตถุประเภท ผ้า ไม้ และกระดาษ

สำหรับการทำมาสะอาดควรทำมาสะอาดแบบแห้ง หากมีเชื้อราต้องนำวัตถุไปในที่ที่อากาศถ่ายเท และเช็ดด้วยสารละลายเอทิลแอลกอฮอล์ 70% ผสมกับน้ำสะอาด อัตราส่วนเอทิลแอลกอฮอล์ 70% น้ำสะอาด 30% เพื่อลดความชื้นจนกว่าวัตถุจะแห้ง ทั้งนี้ห้ามนำวัตถุไปตากแดดเด็ดขาด

ในกรณีที่พบแมลง ให้คัดแยกวัตถุออกมาและใส่ในถุงพลาสติกอย่างหนา เติมแก๊สไนโตรเจน แล้วปิดถุงให้สนิท ทิ้งไว้ 7-14 วัน ระหว่างนั้นจึงทำมาสะอาดสถานที่จัดเก็บให้สะอาด

เมื่อทำมาสะอาดเรียบร้อยแล้วควรเพิ่มความชุ่มชื้นของหนังสือเพื่อไม่ให้หนังสือกรอบแตกด้วยการทาเจลาตินหรือคอลลาเจนที่สกัดจากธรรมชาติ ถ้าเป็นวัตถุประเภทหมวก รองเท้าหรือกระเป๋าควรมีโครงผ้าหุ้มด้วยกระดาษไครดด้านในเพื่อป้องกันไม่ให้เสียทรง

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 9.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 10.

ภาคผนวก

รายชื่อโบราณสถานในอำเภอสูงเนิน¹

แหล่งโบราณคดี/โบราณสถานในเขตอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา							
ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ขึ้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
1	โบราณสถานปราสาทโนน สุรินทร์	บ้านมะเกลือใหม่ ต. มะเกลือใหม่	โบราณสถาน	-	-	-	
2	แหล่งโบราณคดีบ้านไรโคก สูง	บ้านมะเกลือใหม่ ต. มะเกลือใหม่	โบราณสถาน	-	-	-	

¹ อนุเคราะห์ข้อมูลโดยกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา, นายนภสินธุ์ บุญล้อม และนายวรรณพงษ์ ปาละกะวงศ์ ณ อยุธยา

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
3	แหล่งโบราณคดีโนนธาตุ- โนนบ้านเจ๊ก	ต.มะเกลือใหม่	โบราณสถาน	-	-	-	-
4	โบราณสถานปราสาทบ้าน โนนโก	หมู่ที่ 3, 6 บ้านโนน ตะโก ต.กุดจิก	ปราสาทหิน	เนินโบราณสถาน, แท่งหิน ทรายขนาดใหญ่หลาย แท่ง/ คูน้ำคันดิน ล้อมรอบปราสาท	ประวัติศาสตร์ (ราวพุทธ ศตวรรษที่ 15 - 17)	-	-
5	แหล่งโบราณคดีบ้านโนน ตะโก	หมู่ที่ 3, 6 บ้านโนน ตะโก ต.กุดจิก	ชุมชนโบราณ	เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน , ชิ้นส่วนดินเผาไฟ	ประวัติศาสตร์ (ราวพุทธ ศตวรรษที่ 15 - 19)	-	-

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
6	แหล่งโบราณคดีโนนกม่วง	บ้านโนนตะโก ต.กุดจิก	ชุมชนโบราณ	เศษภาชนะดินเผา,เครื่อง ถ้วยเงิน บางชิ้นที่ส่วนกัน ภาชนะมีการตกแต่งด้วย การพิมพ์เป็นตัวอักษรจีน ภายในกรอบสี่เหลี่ยม	ก่อนประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ (ราวพุทธ ศตวรรษที่ 15 - 17) - สมัย รัตนโกสินทร์ (ราว 100 กว่าปีมาแล้ว)	-	-
7	แหล่งโบราณคดีโนนขี้มอด	บ้านโนนตะโก ต.กุดจิก	ชุมชนโบราณ	เศษภาชนะดินเผา,เครื่อง ถ้วยเงิน,โครงกระดูก มนุษย์	ก่อนประวัติศาสตร์ (ราว 2,000 - 1,500 ปี) ประวัติศาสตร์ (รัตนโกสินทร์ ราว 100 กว่าปีมาแล้ว)	-	-
8	แหล่งโบราณคดีโนนมะคิก	บ้านห้วยตะคร้อ ต.กุด จิก	ชุมชนโบราณ	เศษภาชนะดินเผา	ประวัติศาสตร์ (ราวพุทธ ศตวรรษที่ 15 - 19)	-	-

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
9	แหล่งโบราณคดีหนองบัก เห็บใหญ่	อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา	ชุมชนโบราณ	เศษภาชนะดินเผา	ประวัติศาสตร์ (ราวพุทธ ศตวรรษที่ 15 -19)	-	-
10	แหล่งโบราณคดีสระอีทุน และโนนบ้านเก่า	อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา	ชุมชนโบราณ	เศษภาชนะดินเผา,เศษ เครื่องถ้วยจีน,เศษเครื่อง ถ้วยเขมร ,เศษเครื่องถ้วย สุโขทัย	ประวัติศาสตร์ (ราวพุทธ ศตวรรษที่ 15 - 19)	-	-
11	แหล่งโบราณคดีโนนหนอง เบน	อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา	ชุมชนโบราณ	เศษภาชนะดินเผา กระดูกสัตว์มีร่องรอยการ เผาไหม้	ประวัติศาสตร์ (ราวพุทธ ศตวรรษที่ 15 - 19)	-	-

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
12	แหล่งโบราณคดีไม่มีชื่อ	บ้านนากลาง ต.นากลาง	ชุมชนโบราณ	เศษภาชนะดินเผา	ประวัติศาสตร์	-	-
13	แหล่งโบราณคดีบ้านเสมารธรรมจักร	บ้านเสมารธรรมจักร ต.เสมาร	ชุมชนโบราณ	-	ก่อนประวัติศาสตร์ - ประวัติศาสตร์	-	
14	แหล่งโบราณคดีโนนกระเบื้อง	หมู่ที่ 1 บ้านกุดปลาแข้ง ต.โนนคำ	ชุมชนโบราณ	โนนตั้งอยู่ที่สูงติดต่อกัน ผืนใหญ่,เศษภาชนะดิน เผาเนื้อหยาบ,เครื่องเคลือบ ,สังคโลกและเครื่อง เคลือบของจีน,ขวานหิน ขัด,เศษอิฐ	ประวัติศาสตร์(วัฒนธรรม ทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 12-16 เป็นอย่างน้อย)	-	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
15	แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองเก่า	หมู่ที่ 1 บ้านเมืองเก่า ต.โคราช	คูน้ำ/คันดิน	คันดินล้อมรอบ 1 ชั้น เศษภาชนะดินเผา, โบราณวัตถุที่ทำจากหิน กระดูกสัตว์,เปลือกหอย และกำมปู	-	-	
16	โบราณสถานกู่ (ปราสาทหินสระเพลง)	หมู่ที่ 2 บ้านสระเพลง ต.สูงเนิน	ปราสาทหิน	เนินดิน,ซากโบราณสถาน	ประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ 15-18	ขึ้นทะเบียน/ กำหนดเขต	
17	โบราณสถานเมืองเสมา (เมืองนครราชสีมาเก่า)	ต.เสมา	แนวคันดิน/ กำแพงเมือง	เมืองเสมา,แนวคันคู,และ กำแพง,ซากโบราณสถาน ในเมืองเสมา	ก่อนประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ 12-18	ขึ้นทะเบียน/ กำหนดเขต	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ชั้นทะเบียน	ภาพถ่าย
18	พระนอนในวัดธรรมจักร เสมาราม	บ้านคลองขวาง ต.เสมา	พระพุทธรูปหิน, ธรรมจักรหิน	พระพุทธรูปหิน,ธรรมจักร หิน	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 13-15	ชั้นทะเบียน/ กำหนดเขต	
19	โบราณสถานโบสถ์ระหว่าง บ้านนากลาง(บ้านนาใหญ่)	หมู่ที่ 2 บ้านนากลาง (นาใหญ่) ต.นากลาง	โบราณสถาน	เนินดิน,ซากโบราณสถาน	ประวัติศาสตร์	ชั้นทะเบียน	
20	โบราณสถานโบสถ์บ้านห้วย วัด(วัดใหม่จำปา)	หมู่ที่ 1 บ้านห้วยวัด ต. หนองตะไกร	โบราณสถาน	กองซากโบราณสถาน ,ฐานประติมากรรมหิน ทราย	ประวัติศาสตร์ พุทธ ศตวรรษที่ 15-18	ชั้นทะเบียน/ กำหนดเขต	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ชั้นทะเบียน	ภาพถ่าย
21	แท่นพระวัดไทรงาม	หมู่ที่ 2 บ้านมะเกลือ ใหม่	แท่นพระ	แท่นพระ	ประวัติศาสตร์ พุทธ ศตวรรษที่ 15-18	ชั้นทะเบียน/ กำหนดเขต	
22	พระพุทธรูปโนนสุรินทร์	หมู่ที่ 2 บ้านมะเกลือ ใหม่	โบราณวัตถุ	พระพุทธรูป	-	ชั้นทะเบียน	
23	โบราณสถานเมืองเก่า (ปราสาทเมืองเก่า)	หมู่ที่ 1 บ้านเมืองเก่า ต. โคราซ	ปราสาทหิน	ปราสาทเขมร (มีมณฑป ไม้สร้างใหม่ครอบ),แนว กำแพงแก้ว,ซาก โบราณสถานและซุ้ม ประตู,สระน้ำ	ประวัติศาสตร์ พุทธ ศตวรรษที่ 18	ชั้นทะเบียน/ กำหนดเขต	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ไม่ ชั้นทะเบียน	ภาพถ่าย
24	โบราณสถานเมืองแขก (ปราสาทเมืองแขก)	หมู่ที่ 7 บ้านกกกอก ต. โคราข	ปราสาทหิน	ปรางค์ประธาน 1 องค์, ซากโบราณสถาน,สระน้ำ ,แนวกำแพงด้านหน้านอก แนวสระและเป็นปึก 2 ข้างปรางค์ประธาน,เนิน ดินฐานศาลา	ประวัติศาสตร์ พุทธ ศตวรรษที่ 15	ชั้นทะเบียน/ กำหนดเขต	
25	โบราณสถานปราสาทหิน โนนภู	หมู่ที่ 7 บ้านกกกอก ต. โคราข	ปราสาทหิน	ปรางค์ประธาน,บรรณา ลัยด้านหน้า 2 หลัง,ซุ้ม ประตูทางเข้า 2 ซุ้ม ซาก โบราณสถาน	ประวัติศาสตร์ กลางพุทธ ศตวรรษที่ 15	ชั้นทะเบียน/ กำหนดเขต	
26	โบราณสถานปราสาทบ้านบุ ใหญ่(ปรางค์ศิลาแลงที่บ้าน บุใหญ่)	หมู่ที่ 7 บ้านบุใหญ่ ต.สูง เนิน	โบราณสถาน	ร่องรอยโบราณสถาน หิน ทรายสีขาว ชิ้นส่วนบัว ยอดปราสาทชิ้นส่วน กรอบประตู	ประวัติศาสตร์ พุทธ ศตวรรษที่ 16- 17	ชั้นทะเบียน/ กำหนดเขต	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
27	แหล่งตัดหินบ้านส้มกบงาม จุดที่ 1	หมู่ที่ 9 บ้านส้มกบงาม ต.เสมา	แหล่งตัดหิน	หินทรายสีแดง	ประวัติศาสตร์	-	
28	แหล่งตัดหินบ้านส้มกบงาม จุดที่ 2	หมู่ที่ 9 บ้านส้มกบงาม ต.เสมา	แหล่งตัดหิน	หินทรายสีแดง	ประวัติศาสตร์	-	
29	แหล่งตัดหินบ้านส้มกบงาม จุดที่ 3	หมู่ที่ 9 บ้านส้มกบงาม ต.เสมา	แหล่งตัดหิน	หินทรายสีแดง	ประวัติศาสตร์	-	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
30	โบราณสถานบ้านแก่นท้าว	บ้านแก่นท้าว ต.เสมา	โบราณสถาน	เจดีย์ก่ออิฐ	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13-14	ขึ้นทะเบียน	
31	แหล่งโบราณคดีใบเสมาบ้าน หินตั้งจุดที่ 1	หมู่ที่ 5 บ้านหินตั้ง ต. เสมา	เสมา	ใบเสมหินทรายแดง	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16	-	
32	แหล่งโบราณคดีใบเสมาบ้าน หินตั้งจุดที่ 2	หมู่ที่ 5 บ้านหินตั้ง ต. เสมา	เสมา	ใบเสมหินทรายแดง	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16	-	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
33	แหล่งโบราณคดีใบเสมาบ้าน หินตั้งจุดที่ 3	หมู่ที่ 5 บ้านหินตั้ง ต. เสมา	เสมา	ใบเสมารูปหินทรายแดง	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16	-	
34	แหล่งโบราณคดีใบเสมาบ้าน หินตั้งจุดที่ 4	หมู่ที่ 5 บ้านหินตั้ง ต. เสมา	เสมา	ใบเสมารูปหินทรายแดง	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16	-	
35	แหล่งโบราณคดีใบเสมาบ้าน หินตั้งจุดที่ 5	หมู่ที่ 5 บ้านหินตั้ง ต. เสมา	เสมา	ใบเสมารูปหินทรายแดง	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16	-	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
36	แหล่งโบราณคดีใบเสมาบ้าน หินตั้งจุดที่ 6	หมู่ที่ 5 บ้านหินตั้ง ต. เสมา	เสมา	ใบเสมหินทรายแดง	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16	-	
37	แหล่งโบราณคดีใบเสมาบ้าน หินตั้งจุดที่ 7	หมู่ที่ 5 บ้านหินตั้ง ต. เสมา	เสมา	ใบเสมหินทรายแดง	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16	-	
38	แหล่งโบราณคดีใบเสมาบ้าน หินตั้งจุดที่ 8	หมู่ที่ 5 บ้านหินตั้ง ต. เสมา	เสมา	ใบเสมหินทรายแดง	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16	-	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
39	แหล่งโบราณคดีใบเสมาบ้าน หินตั้งจุดที่ 9	หมู่ที่ 5 บ้านหินตั้ง ต. เสมา	เสมา	ใบเสมหินทรายแดง	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 13 - 16	-	
40	โบราณสถานหมายเลข 1 ภายในเมืองโบราณเสมา	ต.เสมา	โบราณสถาน	เจดีย์อิฐเพิ่มมุม ชั้นส่วน ธรรมจักรศิลา	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 12-15	ขึ้นทะเบียน	
41	โบราณสถานหมายเลข 2 ภายในเมืองโบราณเสมา	ต.เสมา	โบราณสถาน	เจดีย์อิฐเพิ่มมุม ชั้นส่วน ธรรมจักรศิลา	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 12-15	ขึ้นทะเบียน	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
42	โบราณสถานหมายเลข 3 ภายในเมืองโบราณเสมา	ต.เสมา	โบราณสถาน	เจดีย์อิฐทรงแปดเหลี่ยม ใบเสมา	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 12-15	ขึ้นทะเบียน	
43	โบราณสถานหมายเลข 4 ภายในเมืองโบราณเสมา	ต.เสมา	โบราณสถาน	อาคารก่ออิฐฉาบปูน ชั้นส่วนลดตายปูนปั้น ใบเสมา	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 12-15	ขึ้นทะเบียน	
44	โบราณสถานหมายเลข 5 ภายในเมืองโบราณเสมา	ต.เสมา	โบราณสถาน	เจดีย์อิฐขนาดเล็ก ฉาบ ปูน ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 12-15	ขึ้นทะเบียน	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
45	โบราณสถานหมายเลข 6 ภายในเมืองโบราณเสมา	ต.เสมา	โบราณสถาน	เนินดิน พบร่องรอยการ ขุดหาสมบัติและชิ้นส่วน อิฐโบราณสถาน จากคำ บอกเล่าพบว่า โบราณสถานถูกไถปรับ เพื่อทำไร่	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 12-15	-	-
46	โบราณสถานหมายเลข 7 ภายในเมืองโบราณเสมา	ต.เสมา	โบราณสถาน	ปราสาททรงสี่เหลี่ยม จัตุรัส	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 12-15	ขึ้นทะเบียน	
47	โบราณสถานหมายเลข 8 ภายในเมืองโบราณเสมา	ต.เสมา	โบราณสถาน	เจดีย์อิฐทรงกลมสภาพ ชำรุดเหลือแต่ฐาน	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 12-15	ขึ้นทะเบียน	

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง	ประเภท	หลักฐานทางโบราณคดี	อายุสมัย	ชั้นทะเบียน/ ไม่ขึ้นทะเบียน	ภาพถ่าย
48	โบราณสถานหมายเลข 9 ภายในเมืองโบราณเสมา	ต.เสมา	โบราณสถาน	อาคารก่ออิฐขนาดเล็ก	ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทวารวดี ราวพุทธศตวรรษ ที่ 12-15	ชั้นทะเบียน	

ที่ตั้งและเบอร์โทรศัพท์ติดต่อหน่วยงานในสังกัดสำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

- สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา เลขที่ 274 หมู่ที่ 14 ถนนพิมาย-ชุมพวง ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

เบอร์โทรศัพท์ 044-471-518

- ฝ่ายบริหารงานทั่วไป กต 1
- กลุ่มโบราณคดี กต 2
- กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กต 3

E-mail : silpakorn12@yahoo.co.th

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มหาวิรวงศ์ เลขที่ 750 ถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

เบอร์โทรศัพท์ 044-242-958

E-mail : mahaviravong_mu@yahoo.com

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย เลขที่ 8 หมู่ที่ 2 ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

เบอร์โทรศัพท์ 044-471-167

E-mail : phimaimuseum@hotmail.com

- อุทยานประวัติศาสตร์ พิมาย ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

เบอร์โทรศัพท์ 044-471-568

E-mail : phimai_finearts12@hotmail.com

- อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

เบอร์โทรศัพท์ 044-666-251

E-mail : phnomrungoffice@yahoo.co.th

- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์

เบอร์โทรศัพท์ 044-153-054

E-mail : surinmuseum@yahoo.com

“...การสร้างอาคารสมัยนี้คงจะเป็นเกียรติ
สำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้น
เป็นเกียรติของชาติ วิชาเก่าๆ แผ่นดินที่มีค่า...”

- พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร
เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2504

